İLİM VE KÜLTÜR TARİHİNDE
SİVÂSÎLER
ULUSAL SEMPOZYUMU TEBLİĞLERİ

30 NİSAN – 1 MAYIS 2010
SİVAS, TSO KONFERANS SALONU

Sivas'tan Doğan Bir Şems-i Ma'nâ: Sivasiyye Yolu'nun Bânîsi Abdülmecîd Sivâsî

DOÇ.DR. CENGİZ GÜNDOĞDU
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ

"Sivas'da bahr idik, İstanbul'a geldik nehr olduk.
Dâvetlerdeki yüksek ayaklı sahnlar bizi bu şekle koydu."
(Abdülmecîd Sivâsî)

Abdülmecîd Sivâsî, Horasan civarında yetişen bilginlerin ve tasavvuf büyüklerinin batıya doğru gönderdikleri temsilcilerinden oluşan ve Sivas civarında yerleşip, Anadolu'da Türk kültürü ve tasavvufuna yön vermiş olan bir aileye mensuptur.

971/1563'te Zile'de doğmuştur. "Sivâsî" nisbesiyle meşhûr olmuştur. Babası Taşkent ulemasından Ebu'l-Berekât Muhammed'in (Ebu'l-Berekât Muhammed b. Ârif b. Hasan)[1] oğlu Muharrem Efendi (Zilî) (ö.1000/1591)'dir.

1 Ebu'l-Berekât Muhammed, Doğu Karadeniz sahillerinin Fatih Sultan Mehmed tarafından zaptı ve Rum Pontus Devleti'nin işgali üzerine bu çevre halkının İslamlaştırılması ve Türkleş-

Muharrem Efendi, Ebu'l-Berekât Muhammed'in dört oğlundan en büyüğü ve Halvetî büyüklerinden Abdülmecîd Şirvânî(ö.971/1563)'nin talebesi ve halîfesidir. Üç kardeşinden biri Şeyh Ebü'l-Meâlî İbrâhîm(ö.1000/1591)'dir. Bu zât *Necmü'l-Hüdâ* adlı eserin sâhibi Receb Sivâsî'nin babasıdır. Bir diğeri Ebü's-Senâ Şemseddin Sivâsî'dir. Üçüncü ve en küçük kardeşi ise Mevlânâ İsmâil Efendi'dir[2].

Abdülmecîd Sivâsî'nin dört kardeşi vardır. Bunlardan biri Abdülehad Nûri (ö.1061/1651) annesi olan Safâ Hatun, diğerleri de Feyzullâh, Abdülkerîm, Abdurrezzâk'tır.

* * *

Babası Muharrem Efendi ve amcası Şemseddîn Sivâsî'den zâhirî ilimleri tedris eden Abdülmecîd Sivâsî'nin, gerek Halvetî şeyh ve halîfelerinden oluşan, ilim, irfân ve takvâsıyla temâyüz etmiş âilesi, gerekse sosyal çevresi îtibâriyle iyi bir şekilde yetişmesine müsâit bir ortam içinde doğup büyümüştür.

Yedi yaşına geldiğinde Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemiş, ilk tahsilini babasından almış, amcası Şemseddîn Sivâsî'den de zâhiri ilimleri tedrise devam ederek kısa zamânda Arapça, Farsça gibi âlet ilimleriyle, fıkıh, tefsîr ve hadîs ilimlerinde paye sahibi olmuştur.

---

tirilmesi gayesi ile 1470 yıllarında Pontus (Trabzon) bölgesine getirilmiş, daha sonra Zile'ye yerleşmiştir. V. Cem Aşkun, Şemseddîn Sivâsî'nin Sivas'ta yaşayan torunlarından aldığı bilgiye dayanarak Ebü'l-Berekât Muhammed'in yirmisekiz dervişiyle beraber Horasan taraflarından Zileye göç ettiğini, Hz. Hüseyin soyundan geldiğini ifade etmiştir. H. Yüksel 1036/1627 tarihli Mufassal Tahrir Defteri kayıtlarına dayanarak bu rivayetin doğru olmadığını, bu yirmi sekiz dervişin Ebü'l-Berekât Muhammed'in değil Şemseddîn Sivâsî'nin dervişleri olduğunu tespit etmiştir. Yüksel, Tahrir Defteri kayıtlarına (1180 tarihli hüküm, SVBMA, Def. No: 1, s. 185) dayanarak şunları da söylemektedir: "Ailenin Horasan'dan geldiğine ve "Seyyid"liğine dair yaygın rivayet, bu hususdaki ilk kaynak ve belgelerde yer almamaktadır. Yalnız, ailenin "seyyid"liğine ilişkin iddialar (bilgiler) Şemseddîn Sivâsî'nin çocuklarından ve torunlarından itibaren belgelere yansımıştır."

2 Bu zatın üç oğlundan biri, Hasan Paşa Camii'nde hatiblik yapan ve Sivas'taki eşkıyalar tarafından öldürülen Fazlullah Efendi, ikincisi, Şemseddin Sivâsî'yle birlikte İstanbul'a giden ve orada Sultan Murad'ın hocası Sadeddîn Efendi'den dersler alıp, sonra da bazı medreselerde müderrislik yapan Avnullah Efendi'dir. Üçüncü oğlu ise Ataullah Çelebi'dir.
Hediyyetü'l-İhvân'da Muslihiddîn Mustafa Safâî, İsmail b. Ebi'l-berekât'ın, Abdulahad Nûrî (ö.1061/1651) de Muslihiddîn Mustafa Safâî'nin oğlu olarak gösterilmektedir. (Abdulahad ibn Muslihiddin Safâî b. İsmail b. Ebi'l-berekât) Oysa *Necmü'l-Hüda*'da İsmail Efendi'nin Muslihiddin Safâî diye bir oğlundan bahsedilmemektedir. Recep Efendi'nin sözkonusu zatlara dönem olarak daha yakın olmasını ve *Necmü'l-Hüda*'da buna değinmemesini dikkate alarak Muslihiddîn Mustafa Safâî'nin İsmail Efendi'nin oğlu olmadığını söyleyebiliriz. Muslihiddîn Mustafa Safâî, Abdülmecîd Sivâsî'nin Kız kardeşi Safâ Hatun'un kocasıdır. Abdülmecîd Sivâsî İstanbul'a göç etmeden önce bu zat vefat etmiş, bundan dolayı da Abdülmecîd Sivâsî kız kardeşi Safâ Hatun ve onun evlatları Abdülehad Nûri (ö.1061/1651), Abdussamed Efendi ve Kâmil Ağa'yı himayesine alarak İstanbul'a birlikte götürmüştür.

Hemen bütün âile efrâdı Halvetî olan Abdülmecîd Sivâsî'nin pek tabii olarak küçük yaştan îtibâren bu çevrenin kültüründen etkilendiğini söyleyebiliriz. Otuz yaşına kadar dînî ilimleri tahsil ettikten sonra gerek bulunduğu çevrenin te'sîri, gerekse öteden beri ders ve sohbetlerine iştirâk ederek feyz aldığı amcası Şemseddîn Sivâsî'nin etkisinde kalarak tasavvufa yönelmiş ve ona intisab etmiştir.

Abdülmecîd Sivâsî bîat etmek istediğinde amcası; *"Abdülmecîd sen zâhir-bînsin ve ilm-i zâhirde ferîd olduğundan, ilim sana gâyet vücûd vermiştir. İrşâd ve tecellî sana geç vâki olur. Ama gâyretli olursan cümle ihvânını sebk edip, cümleden âli olursun."* (Nazmî, *Hediyyetü'l-İhvân,* 121) şeklinde bir çekinge ortaya koysa da bilahare ısrarını kıramayıp intisabını kabul etmiştir.

Şeyhinin talim ettiği sıkı riyâzet ve mücâhe sonucu kısa zamanda sülûkunu tamamlayarak hilâfet almaya ehil hale gelmiştir. Bu yoldaki samimiyetinden ve gayretinden dolayı Şemseddîn Sivâsî ona; *"Bizi bi't-temam yağmaladın ve nasb-ı aynım oldun."* (Nazmî, *Hediyyetü'l-İhvân,* 123) demek sûretiye iltifatta bulunmuştur. Recep Sivâsî de onun bu yönünü; *"Abdülmecîd cümle hulefânın esah ve a'lâ ve cümle akrabâmızın ekmel ve efdalıdır ve âdetâ Şemseddîn Sivâsî'nin nüsha-i sâniyesidir"* (Receb Sivâsî, *Necmü'l-Hüdâ,* vr. 32b)diye dile getirmektedir.

Abdülmecîd Sivâsî tekmîl-i tarîkat ettikten sonra Şemseddîn Sivâsî kendisine icâzetnâme vermiş, Merzifon ve civârındaki halkı irşâd için halîfe nasb ve tâyin etmiştir. Bu beldelerde Abdülmecîd Sivâsî'ye karşı oldukça fazla teveccüh olmuş, pek çok kimse onun va'z, nasîhat ve devrânlarına iştirâk etmiştir.

Daha sonra Şemseddîn Sivâsî onu 1005/1596'da kendisiyle beraber Eğri Seferi'nden dönüşünde yolda vefât eden Pîr-zâde Şeyh Velîyyüddin'in yerine Zile'deki Halvetî Dergâhı(Velîyyüddîn Dergâhı)'na halîfe olarak görevlendirmiştir.

Şemseddîn Sivâsî'nin 1006/1597'de ölümünden sonra yerine oğlu Sivas'taki Şemsî Dergâhı post-nişîni Pîr Mehmed Efendi geçmiştir. Bu zâtın da iki yıl sonra vefâtı üzerine Şemseddîn Sivâsî'nin dâmâdı Recep Sivâsî seccâde-i irşâda oturup müridleri terbiyeye devâm etmiş ancak kısa bir süre sonra o da vefat etmiştir. Bunun üzerine halifeler Zile'de irşâd hizmetini yürüten Abdülmecîd Sivâsî'nin Sivas'da Şemsî Dergâhı'nda irşâd için ikametleri hususunda ittifak etmişler, o da bu davete icâbet ederek Sivas'a gelmiş ve bu dergâhta meşihât makâmına oturmuştur. Abdülmecîd Sivâsî meşîhat makâmına oturduktan sonra irşâd konusundaki mahareti sebe-

biyle pek çok kimsenin tarîkate intisap etmesinde ve Şemsîliğin Sivas ve çevresinde yayılmasında etkili olmuştur.

* * *

İlim ve irfân yolunda kazandığı şöhreti dönemin padişahı III. Mehmed'e ulaşmış ve padişahın çıkarttığı bir hatt-ı hümâyün'la İstanbul'a davet edilmiştir. Pâdişah, kendi el yazısıyla yazdığı ve Kapıcıbaşı'yla gönderdiği hatt-ı hümâyünda ona şu çağrıda bulunmuştur:

"Faziletli ve kerâmetli Abdülmecîd Efendi, merhum 'ammin Şems Efendi'nin Eğri Seferi'nde refâkatından, zâhiren ve bâtınen çok menâfi'ler müşâhede itmişizdir. Ba'de'r-rücu' Dâru's-saltana'da (İstanbul) ikâmetlerin murâd etmiş idim. Pîrliği özr-i kavî olmağın izin vermiştim. Hâlâ seni kavlen ve fi'len ve vasfen, ona müşâbehet-i tâmme ile müşabehetin olduğu mesmu'um olmağın, derunumuzdan meyl-i tâm etmişizdir. Hatt-ı şerîfim vusûlunde, Dâru's-saltana'ya hicret itmen emrim olmuşdur. İhmâl olunmaya." (Nazmî, *Hediyyetü'l-İhvân*, s. 124).

Kaynakların ifâdesine göre, Abdülmecîd Sivâsî hatt-ı hemâyün'ü alır almaz birkaçgün içinde İstanbul'a hareket etmiştir. Abdülmecîd Sivâsî'nin İstanbul'a gidişi muhtemelen 1599 veya 1600 târihlerinde olmuştur.

* * *

Abdülmecîd Sivâsî'nin İstanbul'a gidişiyle birlikte Halvetiyye'nin Şemsiye kolu taşradan merkeze taşınmış ve böylece taşra kökenli bir şeyh ailesinin XVII. Yüzyıl şehir hayatına katılımı gerçekleşmiştir. Bu arada Şemsîlik, Abdülmecîd Sivâsî'nin İstanbul'a taşınmasından sonra Sivas'taki Şemsiyye Dergâhı'nda sürdürülmüşse de bu tekkenin etkinliği ikinci planda kalmıştır.

Şemsîlik Abdülmecîd Sivâsî'den sonra Sivas'daki Şemsiyye Dergâhı'nda şu zatlar tarafından sürdürülmüştür: Şemseddîn Sivâsî'nin ortanca oğlu Hasan Çelebi Efendi (ö.1020/1611), Abdülmecîd Sivâsî'den tekmîl-i tarîkat eden Şemseddîn Sivâsî'nin küçük oğlu Müeyyed Efendi (ö.1070/1659), Müeyyed Efendi'nin büyük oğlu Halil Efendi, Halil Efendi'nin oğlu Ömer Efendi, Ömer Efendi'nin oğlu Müeyyed Sânî, Müeyyed Sânî'nin oğlu Ömer Sâni, Ömer Sâni'nin büyük oğlu Ahmed Sûzî (ö.1246/1830), Ömer Sâni'nin küçük oğlu olup Ahmed Sûzî'den tarîkat alan Mehmed Behlûl Efendi (ö.1256/1840), Mehmed Behlûl Efendi'nin oğlu olup Şemsî dergâhında okunagelen ilahilerin büyük bir kısmının bestekârı olan Hüseyin Efendi (ö.1279/1862), Hüseyin Efendi'nin büyük oğlu Ahmed Efendi (ö.1317/1899), Ahmed Efendi'nin büyük oğlu Şemseddîn-zâde Mehmed Efendi (ö. 1331/1912), Mehmed Efendi'nin büyük oğlu Hüseyin Şemsi Güneren (ö. 1376/1956).

Sivas'taki Şemsî kolu meşihat hizmetleri tekke ve zâviyeleri lağv eden kanunun kabulünden sonra bu son halkada yer alan Hüseyin Şemsi Güneren'in dergâhı kapatmasıyla birlikte sona ermiştir. Sivas'taki dergâhta post-nişînlik görevi Recep Sivâsî, Abdülmecîd Sivâsî, Ahmed Sûzî hariç hep babadan oğula intikal ederek devam etmiştir.

* * *

Abdülmecîd Sivâsî İstanbul'a geldiğinde Ayosofya yakınında bir eve yerleşmiş ve padişahın isteği üzerine Ayasofya Câmii'nde va'z ve nasihatte bulunup, hadîs ve tefsîr dersleri vermeye başlamıştır. Bir süre sonra kendisine bî'at eden Reisü'l-Küttâb La'li Efendi'nin hediye ettiği Eyüp Nişanca'da bahçe içinde bulunan bir eve yerleşmiştir. Çarşamba Pazarı yakınında Dâru's-saâde ağalarından el-Hac Mehmed Ağa tarafından inşa olunan *Mehmed Ağa Tekkesi* boş kalınca da kendilerine tevcîh olunmuş ve 1010/1601 târihinde oraya yerleşip, meşihâta ve halkı irşâda devam etmiştir. Abdülmecîd Sivâsî'ye karşı muhabbeti olan Rûmeli Kazaskeri Şeyhülislâm Sun'ullâh Efendi, Sun'ullâh Efendi Câmii olarak da bilinen Atpazarı yakınındaki Hüsâm Bey Mescidi'ni câmi yapıp, vâizliğini Abdülmecîd Sivâsî'ye teklif etmiş, o da teklifi kabul edip cum'a vâizi olarak burada göreve başlamıştır. Birkaç ay va'z ve nasihatte bulunduktan sonra Şehzâde Câmii vâizliği boşalınca oraya atanmış, Hüsâm Bey Mescidi'ndeki va'zını cumartesi gününe almıştır. *Mehmed Ağa Tekkesi* meşihâtında üç sene kadar kaldıktan sonra Sultan Selim Câmii yanındaki *Şeyh Yavsî Tekkesi (Sivâsî Tekkesi)*'ne şeyh olmuştur. Şehzâde Câmii'nde iki yıl kadar görev yaptıktan sonra Sultan Selim Câmii vâizliği boşalınca oraya geçmiş ve 1026/1617 senesine kadar orada vâizlik yapmıştır. Naîmâ onun, Süleymâniye Câmii'nde tefsîr dersleri verdiğini, Hüseyin Vassâf da Fatih Câmii'ne vâiz olarak ta'yin olduğunu kaydetmişlerdir.

* * *

Abdülmecîd Sivâsî, İstanbul'a taşındıktan sonra bir taraftan tekkesinde mürîdlerini irşâda çalışırken, diğer taraftan da başta Ayasofya olmak üzere İstanbul'un merkez câmilerinde verdiği va'zlarla halkı irşâd etmeye devâm etmiştir. Sultan Ahmed Câmii'nin temel atma gününde (1018/1609) duâ etmek üzere dâvet edilmiş, Câmi'nin açılış merâsiminde ilk cuma va'zını da o yapmıştır. Padişahın talebi üzerine daha o günden bu camiye cuma vâizi olarak atanmış ve ölünceye kadar buradaki görevini sürdürmüştür.

Abdülmecîd Sivâsî'nin bu camide görevlendirilmesiyle ilgili Muhammed Nazmin'nin *Hediyyetü'l-İhvân* adlı eserinin Süleymâniye Ktp. Hacı

Mahmûd Ef., nr. 2413 ve İÜ Ktp. nr. 1604 numaralardaki nüshâların sayfa kenarında şu ibâre mevcûttur:

"Sikattan menkûl olan budur ki, Sultan Ahmed merhum Câmii Şerîf binasına şuru' etdikte, evvelâ bi'z-zât cuma va'ziyesi'ni Üsküdârî Mahmûd Efendi'ye teklif ederler. "Beğim, kırk senedir kendi câmimizde va'z u nasîhat ederiz zâviyemizde. Nihâyet haftada bir gün hâtırınız için varalım." deyince, Sultan merhûm; "Ayda bir gün de varılsa memnun olurum azîzim." demiş. Ba'dehu merhûm Cerrâh Şeyhi İbrahîm Efendi'ye teklif ederler. Anlar dahi kabûl etmezler ve derler ki; "Pâdişahım merhûm Cerrâh Paşa ile muahede olundu. Ahde hilâf mümkin değildir." Ba'dehu Sivâsî Efendi'ye teklif ederler, anlar kabûl iderler. Nakl-i sahîh la gayru." (Nazmî, *Hediyyetü'l-İhvân*, 126-127).

Gerek hâtiblik, gerekse vâizlik hizmetlerinin, hem dinî hem de resmî yönüyle ehemmiyetli ve toplum içinde etkin bir görev olduğu ve pek çok ilim adamı ve vâizler zümresinin bulunduğu bir dönemde onun İstanbul'un merkezî ve önemli câmilerine vâiz olarak ta'yin edilmesi ve yaptığı va'zlara karşı gösterilen büyük teveccüh, onun zâhirî ve bâtınî ilimlere olan vukufiyeti yanında, hatipliğini de gerek devlet erkânı, gerek ilmî çevreler, gerekse halka kabul ettirmiş birisi olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Peçevî, *Târih*'inde Bâki Paşa'nın "bu azîz mahza bunun için (va'z verme) mahlûktur" dediğini nakletmektedir.

* * *

Abdülmecîd Sivâsî, va'zı, emr bi'l-ma'rûf nehy ani'l-münker yapmak olarak ta'rîf etmekte, *"Sizden, iyiye çağıran, doğruluğu emreden ve fenalıktan meneden bir cemaat olsun..."* (el-Bakara, 2/104) âyet-i kerîmesinin delâletiyle va'z etmenin farz-ı kifaye olduğunu, ihlâsla yapılmadığı takdirde mekrûh olacağını belirtmektedir. Yine, *"Vâiz, va'zını ihlâsla ve Allah için yapmasa, va'z ettiği kişilerin tevbe ve ıslâhını murâd etmeyip, günâhlarını zikretmekle onu rüsvay etmek için va'z etse, günâhkâr olur."* (Sivâsî, *Letâifü'l-Ezhâr*, vr. 40b). diyen Sivâsî, halk içinde birisinin aybını ortaya koymak için nasihat etmenin va'z değil başa kakmak olduğunu ifâde etmektedir[3].

* * *

3 Muhammed Nazmî, kendi silsilesini teşkil eden şeyhlerin va'zlarına Abdülmecîd Şirvânî (ö.971/1049)'nin husûsî tarzları üzere başladıklarını, kendisine gelinceye kadar Şemseddîn Sivâsî, Abdülmecîd Sivâsî ve Abdülehad Nûrî'nin de hep aynı tarzı uyguladıklarını ancak kendisinden başka bu tarzı uygulayan kimsenin kalmadığını belirtir. Bu uygulamaya göre va'za, "Te'avvüz" ve "Besmele"yi müteakip "Fâtiha Sûresi", peşine mevzuya münasip "te'sirli bir duâ"dan ibâret bir bölümle başlanıp, bu başlangıçtan sonra va'za bazen tefsîr olunacak âyet-i kerîme yahut, hadîs-i şerîfe uygun bir ilâhi ile girilirmiş.(Nazmî, *Hediyyetü'l-İhvân*, 54-56.)

Abdülmecîd Sivâsî halktan sultanlara kadar uzanan geniş bir tesir halkası meydana getirmiş, devrin idarecileriyle ve özellikle padişahlarla iyi ilişkiler içinde olmuş, devlete hizmet ve sadâkati benimsemiş, pâdişahları ulü'l-emr görüp onları yeri geldiğinde övmüştür. Ancak zaman zaman toplumdaki bozulmalara dikkat çekerek onları uyarmaktan da kaçınmamıştır.

III. Murat (982/1574-1003/1595), III. Mehmed (1003/1595-1012/1603), I. Ahmed (1012/1603-1026/1617), I. Mustafa (Üç ay), II. Osman (1027/1618-1031/1622) ve IV. Murat (1032/1623-1049/1640) dönemlerinde ilim ve irfânı, fazîlet ve kemâliyle büyük bir nüfuz ve hürmete mazhar olan Abdülmecîd Sivâsî'yi, pâdişah ve devlet erkânı tarafından da fikir ve re'yine başvurulan, duâsına mürâcaat olunan bir şahsiyet olarak görüyoruz.

Muhammed Nazmî'nin naklettiğine göre, IV. Murat Bağdat seferine çıkarken kılıç kuşanma ve duâ için Abdülmecîd Sivâsî, İsmâil Efendi ve Kadızâde'yi huzûrlarına dâvet etmiş, âdet olduğu üzere pâdişahın beline Hz. Ömer'in kılıcını Abdülmecîd Sivâsî bağlamış, ordu hareket ettiğinde Sivâsî ve İsmâil Efendi pâdişahın önünde yürüyerek onu uğurlamışlardır.

I. Ahmed ile karşılıklı îtîmad esasına dayanan samîmî ve sıcak bir münâsebet içinde olduğu ve hatta pâdişahın kendisine, "Pederim" diye hitab ettiği rivâyet edilir. Abdülmecîd Sivâsî'nin pâdişahın zâtına karşı tavrı ise hep sevgi, ta'zimkâr ifâde ve duâ hissiyle doludur. Nitekim onun hakkında: "*Pâdişahımız ehl-i Hak'dır. Niyeti hâlis ve murâdı hakdır. Mercûdur ki, nûr-ı Hakla derûnu pür nûr olup, dâimâ kalb-i Şerîfi i'lâ-i şer'le mesrûr ve a'dâsı makhûr ola.*" (Sivâsî, *Letâifü'l-Ezhâr*, vr. 174a) diye temennide bulunurken, eserlerinde bu temennisini zamân zamân dile getirmekte, halka ve muhiblerine ulu'l-emre itâati sık sık telkîn etmektedir.

Dini hassasiyetin ihmal edildiği hususlarda ise idârecileri usulünce eleştirmektedir. Mesela *Letâifü'l-Ezhâr* adlı eserinde pâdişaha şu îkaz ve tavsiyelerde bulunmaktadır:

"*Halkı men sâdedinde olan hükkâm şerîatin hudûduna tecâvüz edip, harâmdan kaçmayınca, avâm-ı nâsdan şerîat hudûdunun dâhilinde kimse kalmaz. Şu hâlde bu insanlar üzerine nazîr olan halîfetullâh hazretlerine kulların hizmetini bunlara ısmarladıktan sonra ihmâl etmeyip, onların ne hâlde olduklarını, şerîatın emirlerini uygulayıp uygulamadıklarını, dîni ve ırz-ı saltanatı ve halîfetullâh hazretlerinin devletini himâye üzereler mi, yoksa evvelâ kendileri bu hudûdu çiğneyip de avâm-ı nas dahi bilkülliye bu hudutları çiğneyip, âlemi fesâda vermişler midir bilmesi gerektir. Zîra kullar içinde garazsız kimse eksik değildir. Onlardan bunu sormaya ise himmet ve fesâdı def edecek hâlis niyet*

gereklidir. Yoksa haşir gününde sual ve azab, Resûl'u incitmekten korku vardır." (Sivâsî, *Letâifü'l-Ezhâr*, vr., 28a-28b.)

Bu ifadeleriyle o idarî yükümlülükte âhiret sorumluluğunun ihmal edilmemesine vurgu yaparak adeta hakk-ı müdahalede bulunmaktadır.

İçkinin İslâmda değer taşımadığı için mâl sayılamayacağı husûsuna işâretle kendi döneminde onun mâl-ı mütekavvim sayılmasını tenkid eden Abdülmecîd Sivâsî, bu husûsta da aynı vurguda bulunmakta ve pâdişahı (I. Ahmed) uyararak şunları söylemektedir:

"Pâdişah-ı İslâm'a bu konuda lâyık olan âyet ve hadîsde harâmlığı sâbit olan şeyden hâsıl olan mâldan vazgeçip, kötülüklerin anası olan pisliği kaldırmaktır. Zîra "Ey inananlar! Doğrusu müşrikler pistirler..." âyeti üzere bu murdar şey murdar olan kâfirlerin iken, İslâm yurduna girip, kulların hizmetine sarf edilmesi lâyık görülmekte ve insanlardan olan şeytân tabîatlılar tarafından "hazîneye sa'yediyoruz" diye hak sûretinde gözüküp, İslâm pâdişahını gururlandırma yoluna gitmekte ve bu hareketleri hazînenin bereketini götürmeye sebebiyet vermektedir. Kasemle söylüyorum ki, onların bu tutumları samîmî olmayıp, bu necis şeyin bir akçesini dahi hazîneye koymak sa'y değildir. Belki tahribdir. Şâyet pâdişahımız bunu kaldırıp yerine hazîne için gaybdan onun daha azını dilese hazîne bereketlenirdi. Bu konuda varid olan âyât ve hadîslere ta'zîmen bütün fesâdların kökü olan bu kapıyı kapayasınız. Belki de Allâh'ın gazabına mazhar olup, etrafta fesâd ve mezâlimin şuyu'una ve düşmanların hücûmuna sebep, bu necisin İslâm beldelerinde alınıp satılmasıdır. Kaldıki bu necis olan şeyin alınıp satılmasından hâsıl olan kazancın mevcûd fesâdın def'i için harcanması, Allâh'ın gazabı ve fesâdın artmasına sebebiyet vermektedir. Bu durumun ortadan kaldırılması ilâhi lâtîfelere sebep olup, pek çok zahmet ve mihnet ile def olacak fesâdlar ve zulumler Allâh'ın kudret eliyle ref' olurdu." (Sivâsî, *Letâifü'l-Ezhâr*, vr., 28b-29a)

Padişaha yönelik diğer bazı uyarıları da şöyledir:

"İslâm yurdunda manastır ve kilise ihdâs etmek câiz değildir. Eğer eskiden yapılmış iseler, yıkıldığında öncekinden yüksek ve geniş olarak yapılması da câiz değildir. Oysa günümüzde Yahûdiler yeni manastırlar ihdâs etmişlerdir. Yoklansa görülecektir. Îtîmad edilir yaşlılardan işitilmiştir ki, atanız Sultan Muhammed Han İstanbul'u fethettiğinde bir tâne dahi Yahûdi yokmuş. Buna göre İstanbul'da hâlen mevcûd olan Yahûdiler ve kiliseler burası İslâm yurdu olduktan sonra olmuş olur. Hristiyanların çan çalmaktan, şarab içmekten, domuz eti yemekten icmâ ile menolunmaları gerekir. Diğer taraftan şu anda İstanbul'da fırıncılık yapan zımmîlerin ekmek işledikleri fırınlarında at değirmenleri vardır. O değirmenlerde domuz beslerler. Sebebi sorulduğunda ise, "at hastalığına faydalı" diye cevap verirler. Oysa domuz necistir ve bu hayvanlar fırında bulunan un, buğday anbarı ve bâzı aletleri yalarlar. Dolayısıyla bunların yaladığı ve ağzının suyu değdiği

herşey necis olur. Kâfirler buna îtiraz etmezler ve ehl-i İslâm'a murdar yedirirler. Ebûssuûd Efendi ehl-i kitâbın boğazladığı hayvanın yenilmeyeceğine dâir fetvâ vermişti. Fakat onlar sonradan ihmâl edip bu fiili yapmaya devam ettiler. Bu şehrin hayvan kesme yerleri muayyendir. Pâdişahımız tarafından ferman çıkarılıp da mücerred hayvan kesmek için birkaç kişi tâyin olunsa, hayvan kesildikten sonra yine zımmîler yüzseler de ehl-i İslâm murdar et yemek sûretiyle kalplerini kararmaktan kurtarsalar, sevâbı mahşer gününde mâlum olurdu. Bu ne gariptir ki, Yahûdiler müslümanların kestiği hayvanları yemezler. Ehl-i İslâm'a lâyık mıdır ki, ihtimâm göstermeyip, bir sürü din düşmanına îtîmad ederler? Bu durumdan sakınıp, îtiraz etmek dînin müstehablarındandır. Hele bütün İstanbul'da âlim, sâlih, küçük büyük pek çok müslüman murdar yiyince kalb nûrâniyeti rûh safâsı nasıl sağlanır. Ve bu hâlle kalbin kasvetiyle olan tâat ve duâ Dergâh-ı Hakk'da nasıl makbûl olur." (Sivâsî, *Letâifü'l-Ezhâr*, vr., 46b- 47b).

Bu arada ahirete taalluk eden meseleler sözkonusu olduğunda muhakkik kimselerle meşveretin lüzûmunu şu şekilde dile getirmektedir:

"Pâdişah hazretleri, devletinin ömrünün uzun olmasını, dünyâ ve âhiret saâdetini istiyorsa ehl-i Hak kimseleri arayıp bulmalı ve vâki hâli onlardan sormalıdır." (Sivâsî, *Letâifü'l-Ezhâr*, vr., 159a)

Muhammed Nazmî, Abdülmecîd Sivâsî ile IV. Murat arasında geçen bir hadîseyi şöyle naklediyor:

"Sahîh bir nakille anlatıldığı üzere; Sultan Murat Bağdat'ı feth etmeğe niyet ettiğinde Sivâsî Efendi'yi dâvet edip; "Bağdat'ı feth etmeğe niyet ettiğimi duymuşsundur. Fetih müyesser olur mu? Bize haber ver." dediğinde, Sivâsî Efendi; "Evet pâdişahım, *"...Siz Allah'(ın dînine, peygamberine) yardım ederseniz, o da (düşmanınıza karşı) size yardım eder..."* (Muhammed, 47/7) âyeti ile sâbittir ki, eğer reâyâya adâlet eder ve üzerlerinden zulmu def ve gadaba uğrayanlardan afv, fukarâya in'âm ve ihsân ile Allah'a nusret edersen, Allah da sâdece Bağdat'ın fethi ile değil daha nice beldelerin fethiyle nusret eder." demiştir. Taraflar arasında bu ve benzeri pek çok sual ve cevaptan sonra, Sultan Murat; "Ben senin müşâhedenden sual ediyorum. Bana müşâhadenden haber ver. Zîrâ kâmil şeyhler Levh-i Mahfûz'a bakıp hakîkate muttali olabilirlermiş. Ben seni tecrübe ediyorum. Eğer sen onlardansan elbette müşâhadenden söylemelisin" der. Sivâsî Efendi de bu ısrâr üzerine "Evet pâdişahım, otuz dokuz gün muhâsara edip, kırkıncı gün fetih müyesser olur." diye müşâhedesini belirtir. Pâdişah; "ya vezîrlerden kimse şehid olur mu?" diye sorduğunda da; "Vezîr-i âzam'ın[4] şehîd olur Pâdişahım. Lutfedip başka sual sormayın" demiştir."

4 Uzunçarşılı'ya göre bu zât, Vezîr-i âzam Tayyar Paşa'dır. Savaş esnâsında şehid olmuştur. Muhâsara otuzdokuz gün sünmüş, Kırkıncı günü cuma vakti Bağdat alınmıştır.

* * *

İstanbul'da Kadızâde Mehmed Efendi'nin başını çektiği vâizler zümresinin kürsülerde tarikat erbabına karşı takındığı olumsuz tavırlar ve sataşmalar neticesinde tarikat erbabı da sessiz kalmamış ve her iki taraf arasında fikrî planda ciddî tartışmalar olmuştur. Bu tartışmalar zamanla ilmî ve ahlâkî çizgiyi aşmış, her iki tarafın birbirlerine bakışında değişme ve sertleşme görülmeye başlamıştır. Bu tezâhürler, söz konusu çevrelerin birbirlerini toplumdaki bozulmalardan sorumlu tutup, idâreye şikâyet etmeleri ve değişik mahfillerde birbirlerini suçlamaları şeklinde ortaya çıkmıştır.

Abdülmecîd Sivâsî bir taraftan tekkesinde diğer taraftan da cami kürsülerinde halkı irşad etmeye devam ederken döneminde ortaya çıkan taşkın fikirli vaizlerle özellikle de bid'atler, tarîkat faaliyetleri ve bâzı tasavvufî meseleleri kendine göre tartışma mevzûu yapıp bu yolda gidenlere aşırı hücumlarda bulunan Kadızâde Mehmed Efendi[5] ve taraftarlarına karşı sessiz kalmamış, câmi kürsülerinde ve değişik mahfillerde tartışmalara doğrudan katılarak iddiâlara cevâplar vermiştir. Hatta o, bu iddiâlara cevap vermekle kalmayıp, Kadı-zâde'yi, "Ermişleri ve tarîkatı tanımıyor, zındıktır." diye ağır bir dille itham da etmiştir. Bu tartışmalarda mutasavvıfların savunduğu fikirler Sivâsî ile karşı görüşler de Kadızâde Mehmed Efendi ile özdeşleşmiş ve taraflar arasındaki tartışmalar "Kadızâdelîler-Sivâsîler" mücâdelesi olarak târihe geçmiştir.

Kadızâde'nin sebep olduğu bu münâkaşaların doğurduğu vahim sonuçlar karşısında döneminde İstanbul'da bir çok mutasavvıf ve âlim bulunmasına ve bunlar Kadı-zâdeli vâizlerin yaptıklarından rahatsız olmalarına rağmen belki de çözüm üretememiş veya ilgilenmemişlerdir. Târihçi Mehmed Murad'ın ifâdesine göre; "Batınî ilimlerin esrârına vakıf olanlar (mutasavıflar) da bu çevrelerden uzak durmuş, onlara techil ve istihfâfla mukabele etmişlerdir".

5 Kadı-zâde Mehmed Efendi 990/1582 târihinde doğmuştur. Balıkesirli Doğancı Mustafa Efendi adında bir kadının oğludur. Bu yüzden Kadı-zâde diye şöhret bulmuş, Kadırga'da Sokullu Mehmed Paşa Tekkesi'nin şeyhi Sofyalı Büyük Kadı-zâde Mehmed Efendi'den ayırt edilmek için kendisine Küçük Kadı-zâde denilmiştir. İlk tahsîlini Balıkesir'de Birgivî Mehmed Efendi'nin talebelerinden almış, daha sonra İstanbul'a gelerek tahsîlini orada tamamlamıştır. Tercüman Yunus Tekkesi Şeyhi Ömer Efendi'nin teşvikiyle önceleri sûfîliğe heves etmişse de bilahare meşrebine uygun bulmadığından bu yolu bırakıp, kürsü vâizi olmuştur. Bâyezid, Süleymâniye, Ayasofya gib İstanbul'un selatin câmilerinde vâazlar vermiştir. 1044/1634 yılında Pâdişah ile Revan Seferi'ne giderken yolda hastalanıp, Konya'dan geri döndükten sonra 1045/1635 târihinde vefât etmiştir. Topkapı hâricindeki İki Kapı civârında metfundur.

Bu dönemde bilgi birikimleri ve yetkinlikleri giderek zayıflayan ulemâ sınıfının yarattığı boşluğu, halk üzerinde etkili bağnaz vâizlerin doldurmasına karşılık Sivâsî'nin öne çıkıp mücadele etmesi ona önemli bir tarihi kişilik de kazandırmıştır.

Kâtip Çelebi iki taraf arasındaki yaşanan münâkaşalardan dolayı; "Bu iki şeyh zamânında birbirlerinin tam zıddı olup, meşreblerinin başka başka oluşu yüzünden aralarında Besûs savaşı vardı"[6] demek sûretiyle hadisenin boyutuna dikkat çekmektedir.

Kadı-zâde ve Abdülmecîd Sivâsî arasında tartışma konusu olan ve biraz da o günkü fikrî ortamı yansıtan husûsları kaleme alan Kâtip Çelebi, "Bu yazdığım konuların çoğunda Kadı-zâde bir tarafı, Abdülmecîd Sivâsî de öbür tarafı tutup, ifrat ve tefrit tarafına giderler, iki şeyhin tarafını tutanlar da birbirleriyle tartışıp kavga ederlerdi." demektedir.

İlk defa Kadı-zâde Mehmed Efendi tarafından tartışma konusu olarak ortaya atılan meselelerde Kadı-zâde müsbet ilimlerin tahsilinin gerekli olmadığı, Hızır (as)'ın hayâtta olmadığı, ezan ve na't-ı nebevî, mevlüt, Kur'ân ve sâir dinî metinleri makamla ve güzel sesle okumanın câiz olmadığı, tarîkat erbâbının "devrân" ve "semâ'" yapmalarının meşrû' olmadığı, sigara, kahve ve keyif verici şeylerin harâm olduğu, cemaatle nâfile Regâib, Berat ve Kadir gecesi namazı kılmanın câiz olmadığı, eşyânın tesbihinin kâl ile değil, hâl ile olduğu, denizde avlanan her hayvanın yenilebileceği gibi husûsları dile getirmiş, örf, adet ve gelenekleri dikkate almayıp, hissiyatı da işe karıştırarak itidalden uzak, müfrit bir tavır takınmıştır. Kâtip Çelebi'nin ifâdesiyle, "ihtilâflı soruları ahmakların ayağını bağlayacak köstekler gibi kullanmıştır".

Aslında bu tartışmaları, içtimâî hayâtın bütününde meydana gelen sarsıntının bir tezâhürü şeklinde yorumlamak mümkündür ve burada dikkat çekici ve vahim olan söz konusu meselelere Kadı-zâde'nin veya Abdülmecîd Sivâsî'nin ne şekilde cevâp verdikleri değil, meselelerin bizzat kendileri, yâni mâhiyetleridir.

Kadı-zâde ile Abdülmecîd Sivâsî arasında geçen münâkaşalarda devlet erkânı ve özellikle IV. Murat oldukça siyâsî davranmıştır. Nitekim o, iki taraf arasında vukû bulan münâkaşalara müdâhale etmediği gibi kendi icrââtına uygun va'zlar yapıp fetvâlar veren Kadı-zâdeyi himâye etmiş, diğer taraftan Sivâsî'ye iltifatlarda bulunmuştur. Bunun sebebi ise açıktır. Çünkü Pâdişah muhtemelen yakın adamlarının da telkîniyle, iki taraf

6 Besûs iki Arap kabilesinin kırkyıl savaşmasına sebep olan bir kadının adıdır. Uzayıp giden ve barışla sonuçlanmayan savaşlar için kullanılan bir tabir olmuştur.

arasında dengeyi muhâfaza etmenin hem devlet hem de toplum nizâmı açısından daha iyi sonuç vereceğini hesap ediyordu. Aksi halde Kadızâde'nin açıkça ve fiilen desteklenmesi karşı tarafın ezilmesiyle sonuçlanacağından ve bunun hâsıl edeceği tehlikeli olaylardan korkulurdu.

Kadı-zâde-Sivâsî münâkaşası IV. Murad'ın uyguladığı siyâset sâyesinde sözlü ve yazılı safhada kalmış, fiilî bir harekete dönüşmemiştir. Ancak Kadı-zâde ve Abdülmecîd Sivâsî'nin ölümünü müteâkip, Kadı-zâde'nin yolundan giden mutaassıp zümre ile Sivâsî taraftarları arasında aynı münâkaşalar müsâmahasız ve hoşgörüsüz bir tarzda büyüyüp gelişmeye, hattâ fiili mücâdele hâlini almaya başlamıştır.

Bu iki grup arasındaki tartışmalar Kadı-zâdelileri temsilen Üstüvânî Mehmed Efendi (ö. 1072/1661) ile sûfîleri temsilen Abdülmecîd Sivâsî'nin halifesi Abdülahad Nûrî ve bunlardan sonra da üçüncü kuşakta Mehmed Vanî Efendi ile Niyazî Mısrî arasında aynı şiddette devam etmiş, bu hal Köprülü Mehmed Paşa(ö.1072/1666)'nın vezir-i âzamlığına kadar sürmüştür. Köprülü Mehmet Paşa ileri gelen ulemâyı toplayıp bu vâizlerin davranışlarının doğru olup olmadığını görüşmüş, onlar da bunların hareketlerinin bâtıl olduğunu beyân edip, fitne çıkaranların cezâlandırılmaları gerektiğini söylemişlerdir[7]. Ulemanın kanaatlerini paylaşan Köprülü, şeyhleri ve tekkeleri bunların elinden kurtararak Kadı-zâdeliler hareketinin fiilen sona ermesini sağlamıştır (1066/1656).

* * *

XVII. yüzyılın ilk yarısında tekke ile medreseden yetişme vaizler arasında cereyân eden bu tartışmalara rağmen inhitat ve inhilâl dönemlerinde en son çözülen müessese olmaları itibariyle yine tarîkatların canlılıklarını kaybetmedikleri, tasavvuf anlayışlarını yaymayı sürdürdükleri görülmektedir. Bunda Osmanlı idâresinin tasavvuf erbabına karşı göstermiş olduğu müsamahanın katkısı da önemlidir. Ancak bu müsamaha zaman zaman istismâr da edilmiştir. Bu istismar sünnî anlayışın temsîlcisi olan tarîkatlarda görüldüğü gibi, daha ziyade sünnî olmayan unsûrlar tarafından yapılmıştır. Nitekim devletin gösterdiği müsamahadan istifâde ile kimi zaman Şii-Bâtınî düşünceler siyasî bir görünüm arz ederek taşkınlık göstermiş, bu taşkınlıklar bazen tasavvufî cereyânlara da ulaşmıştır. Neticede Osmanlı'nın te'sîs etmeye çalıştığı devlet kontrolündeki dînî ve siyasî güce karşı muhalif

7 Muhammed Nazmî, Köprülü Mehmed Paşa'nın Kadı-zâdelilerin teaddi ve tecâvüzlerini görüp o dönemde şeyhülislâm olan Hanefi Efendi'den fetva istediğini, Şeyhülislâm'ın da "Kadızâde'ye mensup olan vâizlerin ekserisi yeryüzünde fesat için çalışanlar olmağın, nefyolunmaları lazımdır." şeklinde fetvâ verdiğini, bunun üzerine tarîkat erbabının bir müddet müsterih olduklarını nakletmektedir. (Bk. Nazmî, *Hediyyetü'l-İhvân*, 233).

siyasî, fikrî ve bâzı tasavvufî hareketler şerîat'ın örselenmesine yönelik tavırlar olarak görülmüş ve sert tepki ile karşılanmıştır.

H. Gazi Yurdaydın'a göre, umûmiyetle esas dînî akîdelerin muhafaza edilmesiyle kendilerini vâzifeli addeden âlimler, zaman zaman böyle fikirler ileri süren tarîkat ehlinin idâmı yahut da hapsedilmesi şekillerinde beliren olaylarda önayak olmuşlardır.

Bilhassa Melâmîlerin cezbe halinde söyledikleri ve yaptıkları, âlimler ve bâzı sûfîlerce tepki ile karşılanmış, genç ve mübtedi melâmîlerin ya da cezbe halindeki melâmî ihvânının zahir şeraite tutunanlar tarafından tekfîr edilircesine horlanması diğer melâmî erbabını da isyân ettirmiş ve arkadaşlarını koruma yolunu tutmuşlardır. Bu yüzden erbab-ı şerîat ile melâmîlerin arası gittikçe açılmış, Melâmî çevreler sık sık hükümdarın takibine ve mahkemeye sevk edilme ve şikayete muhâtab olma talihsizliğini tatmışlardır. Aslında Osmanlı Devleti, tarîkat şeyhlerinden şerîat çizgisini muhafaza edenleri daima kollamış, haklarında bir isnâd söz konusu ise bunlar en ince noktasına kadar tetkik edildikten sonra hüküm verilmiş, suçsuz olanlardan özür dilenip gönülleri alınmaya çalışılmıştır. Öbür taraftan idâre sünnî akîdeyi yerleştirme politikasının bir gereği olarak tarîkat erbabını bu yola tevcîh etmiş, onları himâye ederek Anadolu'nun vahdetini temine çalışmıştır.

* * *

Abdülmecîd Sivâsî bu dönemde bir taraftan tarîkatlere karşı yürütülen taassub ile mücâdele ederken, diğer taraftan da, faaliyetlerini gizlice sürdüren Melâmîler, Hamzavîler ve özellikle İdris-i Muhtefî'nin şerîate muhâlif gözüken görüş ve davranışlarına şiddetle karşı çıkmış, halkın havsalasına sığmayacak taşkın fikirlerin yayılmasına mâni olmaya çalışmıştır.

Abdülmecîd Sivâsî'nin İdrîsîler ve Hamzavîler hakkındaki kanaatleri şöyledir: *"Ehl-i sünnetin nasla sabit olan mezhebine îmân getiren bilir ki, Hamzavîler'in ve İdrîsiler'in ve Hurûfîler'in cümlesi kâfirdirler. Bunların i'tikadları ve mezâkları, Hacı Bayrâm Velî i'tikad ve mezakkı olmayub, bir gayri revişdir. Fakir-i kesîrü't-taksîr, İdrîsîler'in mübtedî ve ümmî câhillerinden, gulât-ı Revâfız'dan Revâfız i'tikadı üzere kelâm-ı dalâlet-encâm istima' itmişimdir."* (Nazmî, *Hediyyetü'l-İhvân*, 175).

"Bunların gizli meclislerinde biri birine secde etttikleri ve sair fesâdları ve ulemâ ve sülehâ ve meşâyihle karışmadıkları ve hilaflarına kız vermedikleri, meclis-i şer'-i Muhammedi'de kat'â yüzleri olmadıklarına şâhid yeter. Eğer nisbet olunan ahvâli işidilen gibi vaki' ise. Husûsen Bayrâmî geçinürler. Hacı Bayrâm Hazretlerinin kapusundan açık kapu yoktur. Zâhirdür ki, dîn-i Muhammedî'den sonra Sultân Ahmet eyyâmında ve dâru's-saltanat olan şehrinde dinlerin sakla-

dıkları dinsizliklerine şâhiddir. Bunların Hacı Bayrâm'a muhabbetleri Nasârânın Hz. Îsâ'ya ve Revâfizûnun Hz. Ali'ye muhabbet ve intisâb da'va etdikleri gibidir."(Sivâsî, *Dürer-i Akâid*, vr. 68b-69a)

Muhammed Nazmî de onların zikir ve ibâdetlerini rahatça yapabilecekleri bir ortam olmasına rağmen kendilerini gizlemelerinin haklarında süpheye sebebiyet verdiğini söylemektedir:

"Ma'lûm ola ki; Sarban Ahmed'in hulefâsından Alâaddîn Vizevî'ye müntesib olanlar, aşikâren icrâ-yı âyîn–i tarîkat idüb, cümlenin makbûl ve mahbûbu olup, kimesnenin dahl ve taarruzu yoktur. Ve Kâsımpaşa'da zâviyelerinde Seyyid Osman Efendi ve Ok Meydanı'nda damadları Hamdî Efendi ve İstanbul'da Halvâyî Baba dimekle ma'rûf olan Şeyh Yakub, tarîk-i Bayrâmî üzere icrâ-yı âyîn iderler, kimesnenin dahl ve ta'arruzu yokdur. Husûsen kerâmetleri meşhûrdur. Pes ma'lûm oldu ki; Hamzavîler'in ve İdrîsîler'in hânkâhlarda olmayub ve muhtefî olmaları ve şeyhlerinin maktûl olması, ba'is-i kîl ü kâl olub, ekseri kizb ve iftirâ-i akvâl ve ef'al ile müttehem oldular. Ve mecmu'-i nâs, bunların dalâletine zâhib oldular."(Nazmî, *Hediyyetü'l-İhvân*, 176)

Muhammed Nazmî Abdülmecîd Sivâsî'nin Hamzavîler ve İdrîsiler'e karşı yaklaşımını da onun karekteriyle alakalandırmakta ve şunları söylemektedir: *"Pîrimiz Hz. Sivâsî, gayet gayret-i Şeri'at ve tarîkat çektiğinden, emr bi'l-ma'rûf ve nehy ani'l-münker itmekte ifrât-ı mübâlağa iderlerdi. Zira nâsın İdrîs'e nisbet etdikleri kelimât-ı küfür ve ilhâd ve zındıkayı istima' itdikde, mü'min ve muvahhidden kizb ve bühtân ve iftirâ sâdır olmaz îtikâdında idiler."*(Nazmî, *Hediyyetü'l-İhvân*, 174)

Melâmîler'in idâre tarafından sürekli takibat altında bulunmaları ile ilgili rivâyetler dikkate alındığında onların tarîkat faaliyetlerini gizli olarak yapmaları makul karşılanabilir. Ancak Sivâsî'nin itiraz ettiği gibi kendilerini Hacı Bayram Velî'ye nisbet edenlerin onun tavrını takınıp alenî olarak faâliyetlerini sürdürmemiş olmaları -ki ifadalerden Bayramî faaliyetinin bu dönemde alenî olarak sürdürüldüğü anlaşılmaktadır- Sultan Ahmed gibi tasavvuf ehline saygılı bir pâdişah döneminde dikkat çekici olmaktadır. *"Açık yaraya kurt düşmez "* atasözünde olduğu gibi bu tür gizlilikler şüpheyi de beraberinde getirir ki, Sivâsî'nin bu açıdan kısmen haklı olduğu söylenebilir ama bu hususta belki de doğrusu Muhammed Nazmî'nin şu yaklaşımıdır: *"Fakîr içtihâdımda böyle buldum ki, bunların eyüsi eyü ve kemi gâyet kem. Ve bi'l-cümle durûb-ı emsâl-i Türkiye'dendir ki; "Ne kara yerde yat, ne kara kura düş gör."* (Nazmî, *Hediyyetü'l-İhvân*, 176)

Kanaatimize göre gerek Abdülmecîd Sivâsî'nin gerekse idarî çevrelerin bu guruplara karşı takınmış oldukları tavrın iki gerekçesi vardır:

Bunlardan biri, şerîatin hamisi olma sıfatıyla dînî ve siyasî gücünü koruma çabası, diğeri ise bâzı tarîkat ehlinin veya bu kisveye bürünen çevrelerin şerîate muhalif sözlerinin avam tarafından yanlış anlaşılabileceği, dolayısıyla onları şaşırtıp, dalâlete sevk edebileceği endişesidir ki, her iki halde de gaye toplumun birlik ve beraberliğinin temini ve sosyal zemini sağlam tutma çabasıdır.

* * *

Abdülmecîd Sivâsî'nin en mümeyyiz vasfı belki de Ehl-i Sünnet'in sıkı bir bağlısı ve savunucusu olmasıdır. Onun bütün arzusunun müslümanların yaşayışlarını Kur'ân ve sünnete uydurmaları ve ahlâklarını yüceltmeleri olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Müteşerri' bir sûfî vasfıyla öne çıkan Sivâsî, tarîkat anlayışında tevhîd merkezli, hâlis niyet esâslı ve amelî ağırlıklı davranmayı hâkim kılmaya çalışmış, bir şeyi nazarî olarak bilmenin, fiilen yaşanmadıkça insana fazla bir şey kazandırmayacağı kanâatini taşımıştır. Bunun için, ona göre gerekli olan, öncelikle şerîati yaşamak, sonra bir mürşidin rehberliğinde nefsi tezkiye ve rûhu tasfiye ile sülûkü tamamlamaya çalışmaktır. Kısaca onun ısrarla vurguladığı husus, nefse muhalefet edip, doğrudan Allah'a yönelmek, Allah'tan alıkoyan şeylerden uzak durup, sâlihlerle sohbet ve kâmil bir şeyhin rehberliğinde yürümektir. Ona göre amellerin sahîh olması ancak bu husûslara bağlılıkla mümkündür.

Abdülmecîd Sivâsî tasavvufî görüşlerini verirken meseleye bir pratisyen ve eğitici sıfatıyla yaklaşmış, sülûkun tatbikî yönüne eğilmiştir. Yani o, tasavvufun teorik yönüyle ele alınmasındansa, bizzat yaşanarak ortaya konmasına vurgu yapmıştır. Bunun yanında tasavvufun teorik yönüne de değinmiş, vahdet-i vücûd anlayışına yakın açıklamalarda da bulunmuş, fakat bu meselelerle ehil olanların ilgilenmesini istemiştir.

* * *

Abdülmecîd Sivâsî tasavvuf meselelerine ve tarîkat âdâbına vâkıf bir şahsiyet olduğu halde tarîkat usûl ve âdâbı açısından tecdîde gitmemiştir. Ancak devrinde Halvetiyye tarîkatının önde gelenlerinden olup, yetiştirdiği halifeleri vasıtasıyla, Şemsiliğin İstanbul başta olmak üzere Anadolu ve Rumeli'de geniş kitlelere ulaşmasında etkili olmuştur. Neticede gerek o, gerekse halifesi Abdülahad Nûri ile birlikte Halvetî-Şemsî örgütlenmesi toplumsal bir zemine oturarak merkezi bir misyon üslenmiş Şemsiyenin vücud verdiği tek şube olan Sivâsîyye adıyla hizmet vermiştir. Abdülmecîd Sivâsî'nin Şemsiyye kolunu taşradan merkeze taşınmış olması, onun şahsiyetinin ve bağlı bulunduğu tarîkatı temsîl kabiliyeti-

nin gücünü ortaya koyması bakımından önemlidir. Fakat Sivâsîyye şûbesi Abdülmecîd Sivâsî ve Abdülehad Nûrî, dönemlerinde İstanbul'da ve sâir bölgelerde kısa zamanda yayılmış olmasına rağmen, bu yaygınlığı ve şöhreti, onlardan sonra devam edememiştir.

Muhammed Nazmî de bu husûsu dile getirirken şöyle demektedir: " *Fî zemânînâ bu tâife-i âlî-şân ve bu zümre-i ârifân-ı kerâmet-ünvân ve bu câmi'-i kemâlât-ı insâniyye-i ilâhiyye olan mahbûb-ı cenâb-ı Rahmân, ekall-i kalîl, belki inkırâz mertebesine varmıştır.* (Nazmî, *Hediyyetü'l-İhvân*, 172) Muhammed Nazmî bu inkırâzın gerekçesini ise şöyle açıklamaktadır; " *Hak budur ki, mürşidler ümmî olub, evlâd-ı meşâyih seccâde nişîn-i peder olalı, ekserî dervîşan, tağyirü'ş-şekli li-ecli'l-ekl etmişlerdir.*" (Nazmî, *Hediyyetü'l-İhvân*, 173)

Hüseyin Vassâf Bey *Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye*'ye dayanarak, İstanbul'da zamanla bu şûbeye mensûb kırk kadar zâviyenin teşekkül ettiğini, bunların hayli şöhret kazanmalarına ve Abdülehad Nûrî'nin zamanının müceddidi olmasına rağmen, tarîkatın devamını sağlayacak kudretli hâlefler yetiştirilememiş olmasından dolayı, daha fazla yayılamadığı gibi, mevcûd zâviyelerinin de zamanla diğer kollara mensûb meşâyihin idaresine verildiğini söylemektedir.

* * *

Türk tasavvuf ve tefekkür târihi, hattâ Türk edebiyât târihi açısından önemli bir şahsiyet olan Abdülmecîd Sivâsî, 1049/1639 Ekiminde yetmiş sekiz yaşında İstanbul'da vefat etmiştir. Vefatından sonra Eyüp Nişanca'sında Nişancı Câmii civârında, kendisine âit evin bahçesinde defnedilmiştir.

* * *

IV. Mehmed'in annesi Mahpeyker Vâlide Sultan (ö.1062/1651), Abdülmecîd Sivâsî'nin vefâtından iki yıl sonra gördüğü bir rüyâ üzerine kâhyası Behrâm Ağa nezâretiyle kabrinin üzerine bir türbe yaptırmıştır.

Hüseyin Vassâf bu türbede her iki bayramın son günlerinde meşâyih ve Hak âşıklarının toplanıp, sandûkalarını ortaya alarak etrâfında devrân ve zikir ettiklerinden bahsetmektedir.

R. Ekrem Koçu türbe hakkında bilgi verirken kendi döneminde buranın çok harap bir hâlde olduğunu, tavanının çökmüş, içinin taş, toprak dolduğu ve duvarlarının da çökmek üzere olduğundan bahsetmekte, semt halkınca Abdülmecîd Sivâsî'nin türbesinin, "Büyük Türbe", Abdülehad Nûrî'nin türbesinin de "Küçük Türbe" diye meşhûr olduğunu söylemektedir. Fındıklılı, Abdülmecîd Sivâsî'nin türbesinin bulunduğu bahçenin hazîresinde Halvetî tarîkatinin büyüklerinden ve bu âileye mensûb

seksen kadar zevâtın mezarlarının bulunduğundan bahsetmektedir.

Nişancı Mehmed Paşa Tekkesi şeyhi Şemsiyye büyüklerinden Şeyh Abdülbâki Efendi'nin (ö.1166) Rûmeli Hisârı'ndayken vefât etmesi üzerine, kışın şiddetli olması ve naklinin güçlüğü ndeniyle babası ve dedesinin bulunduğu hazîreye değil de Rûmeli Hisârı yakınındaki "şehidlik" kabristanına gömüldüğüne dâir Fındıklı'nın naklettiği rivâyet, Şemsî-Sivâsî âilesine mensûb meşâyih ve mürîdânın bu türbenin bulunduğu bahçenin hazîresinde gömülmesi gibi bir geleneğin olduğunu düşündürmektedir.

Koçu'nun yazısının yayınladığı yıllarda (1946) harap hâlde olduğunu öğrendiğimiz bu mekân, Vakıflar idâresi tarafından 1970'te aslına uygun olarak inşâ olunmuştur. Türbe günümüzde hâla ma'mur bir hâlde olup Şirin Baba diye tanınan rahmetli İskender Korkmaz Bey'in nezaretinde bu hâle getirilmiştir. Aynı zâtın nezaretinde türbe hazîresinde toprak altında gömülü kalan mezar taşları ve kabirler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Türbe hâlihazırda bakımlı ve tertemiz bir halde olup ziyaretçilere açıktır.

* * *

Eşi hakkında bilgimiz olmayan Abdülmecîd Sivâsî'nin biri erkek dört çocuğu olmuş ve nesli oğlu Abdülbâki Efendi ve kızları Râziye, Safiyye, Âlime Hatun'la devam etmiştir. Hüseyin Vassâf, Sivâsî'nin kızlarından birini 1033/1623 târihinde Abdülehad Nûrî ile evlendirdiğini nakletmekte ancak evliliğin bu kızlardan hangisiyle olduğunu belirtmemektedir.

* * *

Eyüp Nişanca semti, Düğmeciler mahallesi, Nişanca caddesi üzerinde türbesinin de bulunduğu bahçede 120 ada 34 parsel üzerine inşâ edilen Abdülmecîd Sivâsî'nin evi o henüz hayatta iken vezîrler, ulemâ, devlet erkânı, tarîkat şeyhleri, fukarâ ve dervîşlerden, her gün kırk-elli, belki daha fazla kimsenin toplandığı ve sabah akşam beşer altışar sofra yemek verilen, sohbet ve zikir halkaları oluşturulan bir mekân olarak hizmet vermiştir.

Nazmi Efendi Sivâsî'nin hânesinde onbeş-yirmi kadar hizmetçisinin bulunduğunu ve hiç bir maddi sıkıntı çekmediği gibi onlara oldukça rahat bir hayât temin ettiğini, eline geçenleri evlâtlarına paylaştırdığını, meselâ türbesi civârındaki bahçeyi oğlu Abdülbâki Efendi için, aynı civârda küçük kızı Râziye için çok odalı bir hâne, büyük kızı Âlime ve ortanca kızı Safiye için birer hâne satın aldığını, her birini tezyin ve tefriş ettiklerini naklediyor ki bu rivayet Sivâsî'nin hanesinin oldukça büyük olduğunu, ailesinin bu bahçe ve etrafında kümelendiğini ve buranın adeta bir Sivâsî ocağı şeklinde hizmet verdiğini göstermektedir.

Bu ev Sivâsî henüz hayatta iken resmen tekke niteliğine kavuşmamış olsa da, çok sayıda mürîdinin uğrağı olduğu ve fiilen bir tekke gibi çalıştığı söylenebilir. Baha Tanman'ın tesbit ettiğine göre Vakıflar İstanbul Baş Müdürlüğü Arşivi'ndeki Tekâyâ ve Zevâyâ Defteri'nde Abdülmecîd Sivâsî'nin Eyüp'te bir tekke vakfetmiş olduğunu belirten, târihsiz bir kayıt buranın daha sonraları tekke olarak hizmet verdiğini te'yîd etmektedir.

Tanmanın tespitine göre, Batıda Eyüp-Nişanca caddesi, diğer yönlerde komşu parsellerle çevrili olan tekke arsasının batı kesimi türbelere ve hazîreye, doğu kesimi tekkenin diğer bölümlerine tahsis edilmiştir. Geçen yüzyılda yenilenmiş olması gereken, hepsinin ahşap olduğu bilinen tevhîdhâne, harem, selâmlık ve diğer birimler Cumhûriyet döneminde ortadan kalkmış, arsanın bir kesimine Nişancı Ortaokulu inşâ edilmiştir.

Tanman, bâzı kaynaklarda(kaynak belirtmiyor) Eyüp'teki Sivâsî Tekkesi'nin Abdülehad Nûrî'nin adıyla anıldığını söylemektedir. Diğer taraftan tekkenin hazîresinde bir çok başka tekkenin (Mehmet Ağa, Ferrûh Kethüdâ, Zıbın-ı Şerîf, Yahyâ-zâde) postnişînlerine âit mezarların bulunduğunu, bunların dışında hazîrede mezarları tesbit edilen Şeyh Abdussamed Efendi (ö.1067/1656), Şeyh Abdülmecîd Efendi (ö.1130/1717), Yahyâ oğlu Şeyh Mehmed Efendi (ö.1165/1751) ile Şeyh Seyyid Ahmed Bey'in (ö.1245/1829) de burada postnişîn olmalarının ihtimâl dâhilinde olduğunu belirtmektedir. Ayrıca II. Mahmûd'un kızı Sâliha Sultan'ın 1249/1834'teki düğününe dâvet edilen Halvetî şeyhleri arasında "Eyüb Ensârî'de Abdülehad Nûrî Tekkesi(?) şeyhi Seyyid İbrâhîm Efendi'nin..." şeklinde bir ibarenin bulunduğunu, Bandırmalı-zâde A. Münib Efendi'nin 1307/1889-90 târihli *Mecmûa-i Tekâyâ*'sında da Şeyh Tevfik Efendi'nin ismi geçtiğini, son postnişînin de Şeyh Salâhî Bey olduğunun bilindiğini, Dâhiliye Nezâreti'nin R. 1301/1885-86 târihli istatistik cetvelînde de tekkede 5 erkek ile 5 kadının barındığı şeklindeki bilgilerden hareketle, bu tekkede meşîhâtın Sivâsîlik'ten Sünbülîlik'e intikal ettiğini; ancak *Mecmuâ-i Tekâyâ*'daki kayıtta Eyüp'teki Sivâsî tekkesinde Sivâsîliğin yaşatıldığı, bayram haftalarında Sünbülî âyînine yer verildiğini belirtmektedir. Bu durumda aynı mahalde iki tekkenin faaliyet verdiği bunlardan birinin tekke olmasa da tekke hüviyetinde olan Sivâsî'nin evi diğerinin ise Abdülehad Nûrî Tekkesi olduğu söylenebilir.

* * *

Abdülmecîd Sivâsî hayatta iken pek çok halîfe yetiştirmiş ve bunları Anadolu'nun muhtelif bölgelerine göndermiştir. Halifelerinin başında hemşire-zâdesi ve damadı Abdülehad Nûrî ve oğlu Abdülbâki Efendi gelmektedir.

1- Abdülehad Nûrî Sivâsî: Sivâsî Efendi'nin himâyesinde annesi ve kardeşleriyle birlikte İstanbul'a hicret eden Abdülehad Nûrî ona olan bağlılığını intisâb ederek tarîkat yoluyla da sürdürmüştür. Kısa zamânda şeyhinin telkîn ve teslîkiyle "usûl" ve "fürû'" dan oluşan on iki ismi tekmîl etmiştir. Seyr u sülûkunu uzun riyâzât ve halvetlerle devâm ettirmiş, Sivâsî Efendi; *"Abdülehad, sana bu kadar riyâzât ve mücehedât ile teslîkimize sebep, bir zaman gelecek sen İstanbul'da ferîd (benzeri nâdir bulunan) bir mürşid-i kâmil olacaksın. Zamânında olan şeyhlerin, bütünü sana serfürû (itâat etme, saygı duyma, söz dinleme) ve ilticâ ve mürâcaat edecekler. Herkesin sana tâbi olması için bu kadar gayret göstermen gerekiyordu. Bu durumda, Hz. Resûlullâh (s.a.v.)'in işâret-i şerîfeleri ile Midilli'ye halîfe nasb ve tâyin olundunuz."* (Nazmî, Hediyyetü'l-İhvân, 220-221) diyerek seccâde, asâ, ridâ ve kemer verip ona duâ etmiştir.

Bunun üzerine Abdülehad Nûrî annesini de yanına alıp Midilli'ye gitmiş, orada Sultan Mehmed tarafından yaptırılan câmide va'z ve irşâda başlamıştır. Zamânla şöhreti yaygınlaşmış, pek çok kimse kendisine mürîd ve muhib olmuştur. Burada kendilerine mürîd olan Deryâ Beylerinden Bâli-zâde Hasan Bey, onun için bir câmi ve zâviye inşâ ettirmiş, zâviyenin bütün giderlerini de üzerine alarak Abdülehad Nûrî'den sonra da halîfelerinin tekkeyi kullanmalarını şart koşmuştur.

Bilahare Abdülmecîd Sîvâsî, Şeyhulislâm Yahyâ Efendi'nin ricası üzerine Abdülehad Nûrî'yi İstanbul'a çağırmış ve 1020/1611'de Mehmed Ağa Zâviyesi kendilerine tevcih edilmiştir.

Abdülehad Nûrî İstanbul'a geldikten sonra 1033/1623 târihinde şeyhine dâmâd olmuş ve tam yirmi sekiz yıl bu zâviyede şeyhlik yapmıştır. 1045/1635 târihinden îtibâren de Fatih, Bâyezid, Sultan Ahmed ve Ayasofya Câmilerinde vâizlik yapmıştır.

Abdülehad Nûrî ömrünün sonlarına doğru ders ve va'z vermeyi bırakmış, kendini tamâmen sâdık mürîd ve tâlibleri irşâda adamıştır. 1 Ocak 1061/1650 cuma günü vefât etmiştir. Eyüp Nişancadaki mezarının üzerine daha sonra Yûsuf Ağa-zâde Mustafa Ağa (ö.1070/1659) tarafından bir türbe yaptırılmıştır.

2- Abdülbâki Efendi: Abdülmecîd Sivâsî'nin oğludur. 1023/1614'de doğmuştur. "Sivâsî-zâde" diye meşhûrdur. Babasından sonra onun tekkesinde şeyh olmuştur. İbtidâ ilimleri babasından tedris etmiştir. Döneminin muhakkik ve müdakkik üstâdlarından da zâhirî ilimleri tedrîse devâm etmiş, bilâhare Şeyhulislâm Yahyâ Efendi'ye mülâzım (stajyer) olmuştur. Medâris-i Erba'îniyye (Kırk akçe medreseleri)'den mezun olmuş, resmî

olarak haric medreselerinden birinde hocalık yapmıştır. Daha sonra tasavvufa meyletmiş ve babasına intisab etmiştir. Bâtınî ilimlerde ilerleyerek zamânının önde gelenlerinden birisi olmuştur. Babasının ölümü üzerine zâviyeleri ve Sultan Ahmet Câmii ile Fâtih Câmii dördüncü gün vâizliği (çarşamba) kendilerine tevcîh olunmuştur. Yetmiş üç yıl ser halka-i tevhîd ve tezkîrde bulunmuş, kürsülerde hadîs ve tefsîr dersleri vermiştir. 1122/1710 senesi Rebiülevvel ayının onbeşi, çarşamba gecesi vefât etmiş, cenâzeleri Eyüp Nişanca'da babasının kabri yanına defnedilmiştir.

3- Şeyh Mısrî Ömer Efendi: Şemseddîn Sivâsî'nin büyük oğlu Mehmed Efendi'nin oğludur. Zile'de dünyâya gelmiştir. Amca-zâdesi, Abdülmecîd Sivâsî'den zâhirî ilimleri tahsil etmiş, bilâhare tasavvufa yönelmiş, irâdet ve bîat aldıktan sonra halvet, riyâzât, ve mücâhedelerle seyr ü sülukunu tamamlamıştır. Abdülmecîd Sivâsî İstanbul'a dâvet edildiğinde, onunla berâber İstanbul'a hicret etmiştir. İstanbul'a geldikten sonra Beşiktaş'ta Sinan Paşa Hânikâhı'na halîfe nasbolunmuş, daha sonra Tophâne'de "Karabaş Tekyesi" diye de bilinen "Kapı Ağası Zavîyesi"ne, oradan da Yeniçeri Otaları yakınında "Sûfîler Tekkesi"ne şeyh olmuştur. Tophâne'de Kılıç Ali Paşa Câmii'nde vâiz iken, Tabanı Yassı Mehmet Paşa'nın ricâsı üzerine Sivâsî Efendi onu Mısır'daki Hânıkâh-ı Nizâmiyye'ye halîfe olarak göndermiştir. Onbeş sene bu zâviyede hizmette bulunduktan sonra, 1053/1643'da Mehmed Paşa (Civan Kapıcıbaşı-zâde) vezîr-i âzam olunca aralarında olan muhabbetten dolayı Ömer Efendi'yi tekrar İstanbul'a dâvet etmiştir. İstanbul'a gelince kendilerine yine "Sûfîler Tekkesi" kendisine tevcîh olunmuştur. Bilahare Sultan Selim Câmii ile, Süleymâniye Câmii vâizliğine tâyin olunmuştur.

1069/1658 Zilkade ayında yetmiş yaşında vefât etmiş, zâviyelerinin yanına defnedilmiştir.

4- Yeniçeri Mehmed Efendi: Kundakçı Hüseyin Dede'nin tavsiyesiyle İstanbul'a gelerek Sivâsî Efendi'ye bîat etmiş, onun denetiminde seyr u sülukunu tamamlamıştır. Abdülmecîd Sivâsî onu Orta Câmii'nde akşam namazı öncesi toplanan dervîşlere zikir yaptırmak için halîfe olarak görevlendirmiştir.

5- Arâklı Mehmed Efendi: Şeyhülislâm Hanefî Efendi'nin Medîne ve Mekke'de kadı iken hizmetlerinde bulunmuştur. Abdülmecîd Sivâsî'ye bîat etmiş, tekmîl-i tarîkatten sonra hilâfete nâil olmuştur. Şeyhinin isteği üzerine Yeni Vâlide Sultan Câmii'nde şeyh ve Ayasofya Câmii'nde çarşamba günü vâizi olmuş, burada otuz seneden fazla hizmette bulunmuş, 1070/1659 senesinde vefât etmiştir.

6- Şeyh İbrâhîm Efendi: Zile'de doğmuş Sivas'ta ikamet etmiştir. Abdülmecîd Sivâsî henüz Sivas'ta iken kendisine bîat etmiş, tekmîl-i tarîkatten sonra Zile ve civârına halîfe olarak tâyin edilmiştir. Bilâhare İstanbul'a taşınmış, Tercüman Yûnus Zâviyesi'nde şeyh ve Hâce Paşa Câmii'nde cuma vâizi olmuşlardır. 1060/1650 târihinde vefât etmiştir.

7- Şeyh Mehmed Efendi (Şâmî): Bu zât Abdülmecîd Sivâsî'ye yirmi sene ser-tarîklik yapmış olup, tekmîl-i tarîkatten sonra Şam'a halîfe olarak gönderilmiştir. Orada büyük şöhrete ulaşmıştır. Yirmibinden fazla insana tarîkat hırka ve kisvesi giydirdikleri rivâyet edilmiştir.

8- Murâd Efendi: Abdülmecîd Sivâsî'den tekmîl-i tarîkat ettikten sonra hilâfet almış ve Safranbolu'ya halîfe olarak tâyin olunmuştur. Murâd Efendi bir taraftan Câmi-i Kebîr'de vâizlik yapmış, diğer taraftan da zâviyelerinde tarîkatını neşr ve mürîdleri irşâdda bulunmuştur.

9- Sivaslı Kadızâde Mehmed Efendi: Abdülmecîd Sivâsî'nin eski halîfelerinden olup, uzun süre ona hizmet etmiş, tekmîl-i tarîkatten sonra hilâfete nâil olmuş, bilâhare şeyhi tarafından Gümilcine'ye halîfe olarak gönderilmiştir. Gümilcine ve etrâfında kırk sene kadar irşâdda bulunmuş, 1060/1650 yılında vefât etmiştir.

10- Kadızâde Şeyh Küçük Mehmed Efendi: Aslen Amasya'lı olup, Abdurrahman Efendi'den ilim tahsil ederek bilâhare Sivâsî Efendi'nin irfân dâiresine girmiştir. Amasya'da Sultan Bâyezid Câmii vâizliğinde bulunmuş, 1030/1620 târihinde Amasya'da vefât etmiştir.

11- Karabaş Ahmet Efendi: Sivâsî Efendi'den tekmîl-i tarîkat ederek hilâfet almış, Karadeniz Ereğlisi'ne halîfe gönderilmiştir. Uzun süre o civârda halkı irşâd ve tenvirde bulunmuş, Abdülmecîd Sivâsî'den önce vefât etmiştir.

12- Kazgânî-zâde Süleymân Ağa: Abdülmecîd Sivâsî, Sipâhîler zümresinden olan Süleymân Efendi'yi yirmi yıl kadar terbiye ve teslîkten sonra hilâfet vermiştir. İlm-i tıb, ilm-i nücûm gibi ilimlerde ehliyet sâhibi olan Süleyman Ağa sûrî cihâd terakkîsini elde etmek için hiç bir seferden geri kalmazmış. Girit'in fethinden sonra 1080/1669 yılında vefât etmiş.

13- Yûsuf Beğ: Mısır Beğlerinden olan bu zat, Abdülmecîd Sivâsî'den tekmîl-i tarîkat ettikten sonra irşâd için Mısır'a halîfe tâyin edilmiştir. Ümmî olan bu zât tahmînen 1070/1659 yılında vefât etmiştir.

14- Ankara'lı Şeyh Hasan Efendi: Aslen Ankara'lı olup, İznikmid'e halîfe gönderilmiştir. Mücâhede, riyâzet ve âdâb-ı tarîkatde temâyüz etmiş, pek çok kimsenin tarîkata intisâbına vesîle olmuştur. Tahmînen 1070/1659 yılında vefât etmiştir.

15- Şeyh Müeyyed Efendi: Şemseddîn Sivâsî'nin küçük oğludur. Abdülmecîd Sivâsî'den zâhirî ve bâtınî ilimleri tahsilde bulunmuş, onun terbiyesi altında tekmîl-i tarîkat etmiş, kendilerinden sonra babasının makâmına halîfe nasb ve tâyin edilmiştir. Elli seneden fazla Sivas'da tâlibleri irşâda devâm etmiş, 1075/1664 târihinde vefât etmiştir. Cenâzeleri babasının kabri yakınına defnedilmiştir·

16- Dîvâne Ali Efendi: Merzifon'lu olan bu zat, Abdülmecîd Sivâsî Merzifon'da halîfe iken kendisine intisâb etmiştir. İstanbul'a da berâber gidip âsitânelerinde Abdülmecîd Sivâsî'ye hizmet etmiş, tekmîl-i tarîkatten sonra, Dikili-taş yakınındaki Ali Paşa-yı Atîk zâviyesine halîfe olarak tâyin edilmiş, aynı zâviyede otuz seneden fazla tâlibleri irşâdla meşgul olmuştur. Ümmî ve cezbe sâhibi birisi olan Ali Efendi, ulemâ ve devlet erkânı arasında saygın bir yer edinmiştir. 1070/1659 yılında vefât etmiştir.

Abdülmecîd Sivâsî'nin diğer bazı halifeleri ise şunlardır:

17- Şeyh Hasan Efendi: Sakız Adası'na halîfe gönderilmiştir.

18- Mısırlı Şeyh Hüsâm Efendi

19- Sivaslı Şeyh İbrâhîm Çelebi Efendi: Sivas'a halîfe gönderilmiştir.

20- Karamürselli Şeyh Hasan Efendi.

21- Kırımlı Şeyh Ali Efendi: Tekmîl-i tarîkatten sonra Silistre'ye halîfe gönderilmiştir.

22- Sivaslı Şeyh Mustafa Efendi: Gelibolu'ya halîfe gönderilmiştir.

23- Şeyh Hamza Efendi: Kendi vVilâyetleri olan Gelibolu'ya halîfe gönderilmiştir.

24- Şeyh Abdurrahman Efendi: Tekmîl-i tarîkatten sonra kendi memleketi olan Bozok (Bozöyük)'a halîfe gönderilmiştir.

25- Sâlih-zâde Şeyh Mehmed Efendi: Memleketi olan Kedüs'e halîfe gönderilmiştir.

26- Şeyh Vâiz Hasan Efendi: Memleketi olan Lofça'ya halîfe gönderilmiştir.

27- Şeyh Vâiz Ahmed Efendi: Mulva'ya halîfe gönderilmiştir.

28- Şeyh Şaban Efendi: Memleketi olan Erzincan'a halîfe gönderilmiştir.

29- Kumlulu Şeyh Osman

30- Şeyh İdrîs Dede

31- Şeyh Abdülkerîm Efendi

32- Şeyh Abdi-zâde Mustafa Çelebi

33- Meczub İbrâhîm Yorganî

34-Şeyh Abdülalîm

35- Şeyh Latîf Dede

36- Boyabadlı Şeyh Hamza Dede

37- Şeyh Mustafa Efendi

38- Hatib Şeyh Mehmed Efendi

39- Endülüslü Şeyh Mustafa Efendi

40- Ergilili Şeyh Ahmed Efendi

41- Sakızlı Şeyh Mustafa Efendi

* * *

Döneminde ilmî hayâtın canlılığını sürdürmesi adına değerli katkıları olduğunu, yazmış olduğu eserleriyle ortaya koymaya çalışan Abdülmecîd Sivâsî, aynı zamanda dönemin velûd yazarlarından biridir. Yirmibeşten fazla eseri bulunmaktadır. Bu eserlerden bir kısmı te'lif, bir kısmı da tercüme ve şerhtir. Eserlerini devrinin anlayışına uygun olarak Türkçe, Arapça ve Farsça olarak kaleme almıştır. Bu eserlerden bir kısmı te'lif, bir kısmı da tercümedir. Bu eserleri onun, tefsîr, hadîs, fıkıh, kelâm gibi dînî ilimlerle, Arapça ve Farsça gramer ilmine vâkıf derin bilgi sâhibi bir âlim ve tasavvuf kültürüne hâkim kâmil bir zât olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Vahdet-i vücud anlayışına bağlı bir mutasavvıf olan Sivâsî bu anlayışını gerek eserlerinde gerekse şiirlerinde yansıtmaya çalışmıştır.

Halka yarar sağlamayan zâhirî ve bâtınî ilmin kıymetsiz olduğunu sıkça dile getirmiş, eserlerini halkın dinî, içtimâî ve rûhi eğitimi için kaleme almıştır. Bu yüzden ifâdeleri samîmî, müessir, çekici ve nüktelidir.

Dönemi meşâyihinden Azîz Mahmûd Hüdâyî onun için "Abdülmecîd bir deryâdır" derken, Hulvî Mahmûd Efendi de "Hazret âlim, ârif ve ilâhî ma'rifete ulaştırıcı azîzlerin seçkinlerindendir." demektedir. Muhammed Nazmî Onu "âlim ve âmil, ârif ve vâsıl, câmi'u'l-'ilmeyn, mecmau'l-bahreyn" gibi vasıflarla zikrederken, Peçevî, *Târih*'inde zâhirî ve bâtınî ilimlerde benzersiz birisi olduğunu dile getirmiştir.

Şeyhî mahlasını kullanan Abdülmecîd Sivâsî'nin şiirlerinin hemen hepsi tasavvufî muhtevâlı olup tekke kültürünü yansıtmaktadır. Dönemindeki çoğu şâirden farklı olarak, şiiri sırf sanat telâkki etmemiştir. Yani şiiri sanat için değil, halkın dînî içtimâî ve rûhî eğitimi için bir vâsıta olarak kullanmıştır. Ekseriya gazel nazım türünü kullanmış, hece ve aruz vezniyle yazdığı şiirlerinden bir çoğunu *Dîvân*'ında toplamıştır.

Düşünce ve fikirlerini okuyucuya sâde bir tarzda ve samîmî bir şekilde ifâde etme ve aktarma gayretinde olmuş, ekserîsi Türkçe olmakla berâber,

az da olsa Arapça ve Farsça şiirler de kaleme almıştır. Ayrıca *Mesnevî*'ye yazmış olduğu şerhin, ilk *Mesnevî* şerhlerinden birisi olması ve *Cezîre-i Mesnevî*'ye yaptığı şerhin de diğerlerine nisbetle daha kapsamlı olması, onun bu sâhada da yetkili birisi olduğunu göstermektedir.

* * *

Abdülmecîd Sivâsî'nin tespit edebildiğimiz eserleri şunlardır:

1- *Dîvân:* aruz vezninde kaleme aldığı *Dîvân*'ı 588 beyitten müteşekkil olup bunlardan 79 tanesi gazel üç tânesi de na'ttır. *Dîvân*'da yer alan gazellerden biri Arapça olup yer yer Arapça, Farsça beyit ve mısralara da raslanmaktadır. Eserin bir nüshası İÜ Ktp. TY., nr. 510 da bulunmaktadır. Bu nüsha Recep Toparlı tarafından *Abdulmecid Sivâsî Divanı* adıyla yayınlanmıştır. (Dilek Matb., Sivas 1984).

2- *Letâifü'l-Ezhâr ve Lezâizü'l-Esmâr:* I. Ahmed'in emri üzerine kaleme aldığını ifâde ettiği bu eserini kendi ifâdelerine göre elliyedi kaynaktan istifâde ederek hazırlamıştır. Eserde toplumdaki, rüşvet, cehâlet, riyâ gibi kötü ahlâkların taklîdî îmânın birer netîcesi olduğuna dikkat çekilmekte ve bunlardan, farzları îfâ, hakkı halka tercih, bid'atlerden ve bid'at ehlinden uzaklaşıp her şeyde orta yolu tutmakla kurtulunabileceğini, pâdişahın tavrının da halka örnek olacağı anlayışından hareketle ona bu yolda telkîn ve tavsiyelerde bulunmaktadır. Eserin bir nüshası Süleymâniye Ktp. Mihrişah Sultan, nr. 255'da bulunmaktadır.

3- *Dürer-i Akâid ve Gurer-i Külli Sâikin ve Kāid:* Akāid, kelâm, tasavvuf ve îtikadî mezheplerle alâkalı bilgileri ihtivâ eden bu eseri *Mevâkıf, Makâsıd, Milel, Umde, Şerh-i Akâid-i Taftazânî, Bahru'l-Kelâm, Fıkh-ı Ekber, Müsâyere-i İbn Hümâm* ve *Melekût* gibi ilm-i Kelâm'a dair onyedi kitaptan derlediği, muhtelif tefsîr ve fetvâ kitâblarıyla *Akâid-i Şâfi'îyye*den mahalline münâsip bulduklarını ekleyip ilm-i îtikâdı tavzih maksadıyla kaleme aldığını ifâde etmektedir. Pek çok yazması bulunan eserin en eski nüshası İÜ Ktp. TY., nr. 2339'da bulunmaktadır.

4- *Tefsîr-i Sûre-i Fâtiha:* Fâtiha sûresinin tasavvufî tefsîri olan bu eserde ağırlıklı olarak "kendilerine nimet verilen kimseler"in vasıfları üzerinde durulmuştur. Eserin bir nüshası Süleymâniye Ktp. Mihrişah Sultan, nr. 300/2'da bulunmaktadır.

5- *Bidâ'atü'l-Vâizîn:* Muhtelif hadîs kitaplarını mütâlaa ederek tasavvufî ahlâkla ilgili derlediği kırk hadîse bilâhare yirmi hadîs daha ilave ederek şerhettiği bu eserin tek yazma nüshası Süleymâniye Ktp. Kılıç Ali Paşa, nr. 1032/2'de bulunmaktadır.

6- *Kahru's-Sûs:* Tasavvufî ahlâkla ilgili olan bu eseri Arapça olarak kaleme almıştır. Muhammed Nazmî, bu eser hakkında "Sivâsî'nin şerîat,

tarîkat, ma'rifet ve hakîkatte benzerinin olmadığı, bu eseri mütâlaa edenlerin ma'lûmudur." demektedir. Eserin bir nüshası M. Fatih Güneren'in hususi kütüphanesinde bulunmaktadır.

7- *Miskâlü'l-Kulûb:* Tasavvuf ilmi ve tarikat meselelerine dair olan bu eseri, "zikir halkası" ve "evliyâ" yı inkâr edenlere karşı bu yolun Kitâb ve Sünnet kaynaklı olduğunu ortaya koyma amacıyla kaleme almıştır. Eserin tek nüshası İÜ Ktp. TY., nr. 2311'de bulunmaktadır.

8- *Mi'yâr-ı Tarîk:* Tasavvufî hayatın adab ve erkânına dair bilgi veren bu eserde, mürîd ve şeyhlerin vasıflarıyla, onların bu yolda takılıp kalmaması için dikkat etmesi gereken husûsları sıralamakta, nefsi terbiyenin şerîatle, kalbi tasfiyenin tarîkatle ve rûhu tahliyenin de hakîkat yoluyla gerçekleşeceğini çeşitli temsîllerle anlatmaktadır. Eserin bir nüshası Süleymâniye Ktp. Mihrişah Sultan nr. 300/3'de bulunmaktadır.

9- *Şerh-i Mesnevî:* Bu eseri Rüyâda Mevlânâ'nın kendisine *Mesnevî*'sini şerh etmesini istemesi ve I. Ahmet'in de emri üzerine kaleme almıştır. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sine yapılan şerhlerin ilklerindendir. Şerhi *Mesnevî*'nin birinci cildinin ortalarında kalmıştır. Eserin müellif hattıyla yazılmış bir nüshası MEB Ankara Genel Kitâblık nr. 683'de bulunmaktadır.

10- *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî:* XVI. yüzyılın Mevlevî şâirlerinden Yûsuf Sîne-çâk'ın Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden 366 beyit seçerek meydana getirdiği *Cezîre-i Mesnevî*'nin şerhidir. 1011/1602 tarihînde *Cezîre-i Mesnevî*'de yer almayan beyitleri de ilâve edip aralarında münâsebet kurduğu beyitlerle birlikte şerhetmiştir. Eserin bir nüshası Süleymâniye Ktp. Hacı Mahmûd Efendi, nr. 2453'de bulunmaktadır.

11- *Şerh-i Gazel-i Mîmiyye:* Mevlânâ'ya nisbet edilen ve onbir beyitten oluşan bir gazelin şerhidir. Bir nüshası Süleymâniye Ktp. Mihrişah Sultan, nr. 300/4'de bulunmaktadır.

12- *Kasîde-i Abdülmecîd Sivâsî:* Şam'da 1011/1602 senesinde Yahyâ peygamber'in türbesi civârında, zâhir ulemâsından birinin Sûfîler taifesini inkâr etmesi üzerine ona cevâben Arapça olarak kaleme aldığı bu kasîdeyi, bilâhare Abdullâh Bosnevî'ye göndermiş, o da bu kasîdeyi tahkik ve şerhetmiş ve bu şerhini *Cilâu 'Uyûni'l-'Arayîsi'l-Muhaddara* diye isimlendirmiştir. Eserin bir nüshası Süleymâniye Ktp. Ayasofya, nr. 2077/5'de bulunmaktadır

13- *Kasîde fi Medhi'n-Nebî Aleyhisselâm:* Hz. Peygamber'i medhe dâir yazmış olduğu 132 beyitten oluşan bu kasîdenin bir nüshası Süleymâniye Ktp. Şehid Ali Paşa, nr. 2755/4'de diğeri ise İÜ Ktp. TY., nr. 196'da bulunan *Cezîre-i Mesnevî*'nin sonunda 114b-115a varakları arasında yer almaktadır.

14- *Şerh-i Hilye-i Rasûl:* Hind b. Hale'nin Hz. Peygamberi tavsif ettiği Tirmizî'nin *Şemâil*'inde yer alan *Hilye* hadîsini esâs aldığı bu esere hadîsin mezkûr kitaptaki metninin muhtevâsına başka hadîs kitaplarından da ilaveler yaparak kendine âit şiirleri de serpiştirmek sûretiyle bir hilye ortaya koymaya çalışmıştır. Eserin bir nüshası Süleymâniye Ktp. Serez, nr. 3935/1'de bulunmaktadır.

15- *Makâsıd-ı Envâr-ı Gaybiyye ve Mesâ'id-i Ervâh-ı Tayyibe ve 'Ayniyye:* Yâr Ali b. Siyavûş b. Avren Divriğî (ö.812/1409)'nin Farsça olarak kaleme aldığı *Kitâbu'l-Makâsıd'ın-Nâciye fi'l-Mebdei ve'l-Me'aşi ve'l-Mead* adlı eserinin Abdülmecîd Sivâsî tarafından yapılan Türkçe tercüme ve şerhidir. Sivâsî bu kitaptaki hikmetli ibâre ve işâretleri, ıstılâh ve kavramları tahkik ve şerh etmiş, ifâdeler arasındaki insicam ve bütünlüğü sağlayarak ilâvelerle metni zenginleştirmiş. Eserde muhtevâ olarak varlık âleminin sırları, esmâ-i ilâhîyye, sıfât-ı ilâhîyye, nüzûl ve urûcun mertebeleri, nefis ve mertebeleri, ilmin dereceleri, kâinatın mertebeleri ve tevhîdin sırları gibi husûslar işlenmiştir. Eserin bir nüshası İÜ Ktp. TY., nr. 2233'de bulunmaktadır.

16- *Risale-i Kazâ ve Kader: İrâde-i Cüziyye Risâlesi* diye de adlandırılan bu eserinde Kaderiyye, Cebriyye, Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet'in kader konusundaki yaklaşımları Hz. Ali, İmâm Gazâlî, İbn Arabî, Ebûssuûd, Ebû'l-Mu'in en-Nesefî gibi zâtların görüşleri doğrultusunda ele almıştır. Eserin Bâyezid Devlet Ktp. Velîyüddîn Efendi, nr. 347/8'de bulunan nüshası Zeki Hayran tarafından *Kaza ve Kader Risalesi* adıyla yeni harflerle Sivas'ta yayınlanmıştır.

17- *Firavun'un İmânına Dâir Risâle:* Firavun'un imanla ölüp ölmediğine dair İbn Arabî'nin görüşünün değerlendirildiği bu risâle Abdülmecîd Sivâsî tarafından değil de onun isteği üzerine müntesibleri tarafından hazırlanmıştır. Süleymâniye Ktp. Mihrişah Sultan, nr. 294/5'de kayıtlı bulunan risâleyi hazırlayan zât, intinsah kaydına göre göre Hacı İsmâil b. Hacı Sinân es-Sivâsî'dir.

18- *'Uddetü'l-Müsta'iddîn:* Arapça sarf ilmine dâir yazdığı bir eserdir. Mevcûd tek nüshası Süleymâniye Ktp., Kasîdeci-zâde, nr. 731/2'de kayıtlı bulunmaktadır.

19- *Meyâdînü'l-Fursân:* Farsça gramer kaidelerini de içeren Farsça-Türkçe bir lugattir. Bir nüshası Süleymâniye Ktp. Aşir Efendi, nr. 3935/1'de bulunmaktadır.

20- *Riyadü'l-Ğufran:* Süleymâniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi No: 297.1, (Taşbaskı), İstanbul 1313, 86 s.

21- *Nasîhatnâme (Pendnâme):* İmâm Azam'ın İmâm Ebû Yûsuf'a yaptığı nasîhatlerin tercümesinden oluşan küçük bir risâledir. Bir nüshası Süleymâniye Ktp., Murat Buhari, nr. 326/4'de bulunmaktadır.

22- *Mektubları:* Abdülmecîd Sivâsî'nin Hüsam Dede tarafından kendisine gönderilen mektublara muhiblerinden olan İsmâil Efendi'nin ricâsı üzerine verdiği cevapları ihtivâ eden bir mektupta *"Lâ ilâhe illallâh"* ve *"Hasbunallâh"* kelimelerinin tahkîki üzerinde durulmakta, "esmâ-ı hüsnâ'nın her biri bir ceberûttur" ifâdesini değerlendirmekte daha sonra da "hazerât-ı hamse" hakkında bilgi verilmektedir. Mektubun bir nüshası Süleymâniye Ktp. Mihrişah Sultan, nr. 300/5'de bir diğer nüshası ise Süleymâniye Ktp. Şehid Ali Paşa, nr. 1364/4'de bulunmaktadır. Halifelerinden birine gönderdiği bir başka mektubu Muhammed Nazmî'nin *Mi'yar-ı Tarîkat-ı ilâhî* adlı eserinin başında yer almaktadır. Abdülehad Nûrî'ye gönderdiği nasîhat tarzında yazılmış bir mektubu da Muhammed Nazmî'nin *Hediyyetü'l-İhvân'* adlı eserinde yer almaktadır.

23- *İhlasnâme,* Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu No: 288, 180 vr.

24- *Risâle fî Beyâni'ş-Şerîa,* Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 189b-191b vr.

25-*Risâle fî Beyâni'l-Mekruh ve'l-Harâm,* Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 1b-3a vr.

Abdülmecîd Sivâsî'nin kaynaklarda adı geçen eserlerinden bazıları da şunlardır:

Risâletü'l-İslâm ve'l-Îmân(Risâle-i Mufassala fî Hakki'l-Îmân ve'l-İslâm), Şurûtu's-Salât(Risâle-i Mufassala fi's-Salât), Keffâratu'l-Hams (Kitâb-ı Keffarât-ı Hams), Şerh-i Hadîs-i Âfâk, Metin fi'n-Nahv, Risâle-i Mufassalâ fi'l-Ecnihâ, Risâle-i Hızır Aleyhi's-selâm, Kerâhiyye, Metin fi'-Sarf, Risâle-i Niyet, Risâle-i Savm, Tercüme-i Kelâm

* * *

Abdülmecîd Sivâsî *Letâifü'l-Ezhâr* adlı eserinde mürid ve muhiblerine şu nasîhatlerde bulunmaktadır:

Kulun yaptığı amellerin en hayırlısı; i'lâ-yi şer'-i Muhammedî'de dikkat-i fikr ve iz'ân-ı mütâlaâ etmek ve ehl-i gayret olan mütedeyyin kullarla meşveret etmektir.

Kulun iyi hâli; kalbin mâruz kaldığı havâtır-ı beşeriyye, vesâvis-i nefsâniyye ve murâdat-ı dünyeviyyeden sâkin olduğu zamândadır.

Kulun en güzel ibâdeti ise; Cenâb-ı Hakk'ın her hâlini görüp, bildiğini düşünerek kendini her an O'nun huzûrunda bilip ona göre edebe riâyet etmesidir.

Her kimden hak söz işitse söyleyeni koyup, söze ve söyletene bakıp, Hak için hak sözü kabûl edip huzûrsuz olmamaktır. Zirâ ulemânın büyükleri derler ki; "Hak söyleyiciler, Hak dellâllarıdır." Şu hâlde dellâlın şekline ve sözüne bakmayıp, hak metâına bakıp onu almaya gayret etmek, insaf ve basîret ehlinin alâmetidir.

Bütün ayıpların başı kibirdir. Kibrin başı ise Hakk'ın emrine muhâlefet ve tekebbür ve kavl-i Hakk'a ucb satmaktır.

Cümle a'mâl-i sâlihânın başı; sabır mahâllinde sabır ve şer'a muvafık şiddet ve gazap mahâllinde gazap, sevdiğini Hakk için sevip, sevmediğini Hak için sevmemektir. Her hâlde fikir ve teemmül etmeden bir işi işlemek mûcib-i şer ve bâis-i nedâmettir.

Halka bakıp kendi ayıbın aramamak; sebeb-i şehvet ve tama' ve hubb-ı câh ve bâis-i humk ve hubb-ı dünyâ ve temeddühdür.

Ölümü unutup, dâimâ merâtib-i dünyeviye talebinde ve hasmından intikam almak maslâhatında olmak, sebeb-i feth-i ebvâb-ı belâ ve zahmet ve bâis-i hırs ve haseddir.

Hak söylemeyi ar edip, yâhut başkasının hâtırı için sükût ve sükûn gazab-ı Hakk'a sebeptir. Hak için intikam almak hükkâma farzdır.

Ebvâb-ı râhat riyâzet-i vustâ iledir.

Faydalı ilimle meşgul olmak, doğru sözlü sâlih arkadaşla mukarenet, kötü arkadaştan uzlet, mahâlsiz sözden sükût, mâlâyâni söz ve fiilden ferağat emr maîşette kanâat, dünyânın fânî olduğunu dâimâ fikredip hîlesinden korkmak, gaflet perdesini bürünüb ölümü unutan gafiller sohbetinden kaçmak, ehl-i Hak olanlara tevâzu', mütekebbir ve zâlim olanlara Hakk için tekebbür, güzel huylu ve tatlı dilli olmak, halkın cefâsına sabr, elem ve şiddet deminde rızâ ve tahammül, bi't-tab' şecâat ve gördüğü aybı örtmek mü'minin yerine getirmesi gereken şi'ârı olmalıdır.(Sivâsî, *Letâifü'l-Ezhâr*, vr., 161b-162b.)

Sonuç

Şemsî-Sivâsi ailesi değişik kesimlere mensup şahısların ya doğrudan veya bilvesile feyz aldıkları bir ocağın samimi temsilcileri olarak Türk kültür tarihinde önemli misyonlar yüklenmişlerdir. Bu ailenin bir bireyi olan Abdülmecîd Sivâsî de Tasavvufî hayatın geniş kitlelere aktarılması, ilmî hayatın gelişmesi, edebiyat, fikir ve sanat dünyâsına katkı yanında siyâset, alanlarında da önemli roller oynamıştır.

Osmanlı Devleti'nin gerek siyasî, gerek iktisadî, gerekse idarî açıdan problemlerin yaşandığı, bunun yanında dinî ve fikrî yönden ayrılıkların ve kavgaların giderek arttığı bir ortamda yaşayan Abdülmecîd Sivâsî, ayrılık sebebi olan tartışmalara doğrudan katılmış, bir taraftan idâreyle

yakın münasebetler içinde problemlerin çözümüne katkıda bulunmaya çalışırken, diğer taraftan da hem tarîkatlere karşı sürdürülen taassub ile mücâdele etmiş, hem de, tarîkat ve tasavvuf yolundan herkesin havsalasına sığmayacak taşkın fikirlerin yayılmasına mâni olmaya çalışmıştır.

Sivâsî sadece vaizlik ve tasavvuf kültürüne vakıf vasfıyla değil, aynı zamanda tefsîr, hadîs, fıkıh, kelâm gibi dînî ilimlerle, Arapça ve Farsça gramer ilimleri yanında, yazdığı şiirler ve oluşturduğu *Dîvan*'ıyla da üzerinde durulmaya değer edebî bir kişiliğe sâhiptir. Netice olarak tetkiklerimiz göstermiştir ki, Abdülmecîd Sivâsî Osmanlının tasavvuf ve tefekkür târihi olduğu kadar, siyasî, hattâ edebiyât târihi açısından ihmâl edilmemesi gereken önemli bir şahsiyettir.

Abdülmecîd Sivâsî ve bağlı bulunduğu ailenin kurdukları ocaklar, yarım asır ayakta durmuş ve bu ocakların bağlıları 1925'de Türkiye'de tekkelerin kapatılmasıyla faaliyetlerine resmen son vermişlerse de her biri birer Şems-i mana olan Şemsî-Sivâsîlerin tasavvuf neş'esi eserleriyle günümüze kadar taşınmıştır.

Kaynakça

Ahmed Rif'at (Topal), *Mir'âtu'l-Makâsıd fi Def'il-Mefâsid*, İstanbul 1293/1876.

Arslan, A. Turan, *İmam Birgivi, Hayatı Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*, Seha Neşriyat, İstanbul 1992

Aşkun, Vehbi Cem, *Sivas Şairleri*, Sivas 1948.

Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, Süleymâniye Ktp., Esat Efendi, nr. 1375.

Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Arifîn Esmâü'l-Müellifin ve Âsâru'l-Musannifin*, İstanbul 1945-1947.

Baz, İbrahim, *Abdülahad Nurî-i Sivâsî: Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yay., İstanbul 2007.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, "Abdulmecid Sivâsî" md. Gelişim Yay., İstanbul 1986.

Danişmend, İsmâil Hakkı, *İzahlı Osmanlı Târihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1961.

Ekrem Işın, "Yavsî Baba Tekkesi", *DBİA(Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi)*Kültür Bakanlığı ve Târih Vakfının Ortak Yayını, İstanbul 1994

Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul ts.

Fındıklılı İsmet Efendi, *Tekmiletü'ş-Şakâik fi Hakkı ehli'l-Hakâik*, (nşr. Abdulkadir Özcan), İstanbul 1989.

Gündoğdu, Cengiz, *Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecîd Sivâsî Hayatı Eserleri Tasavvufî Görüşleri*, Ankara 2000.

Gündüz, İrfân, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münâsebetleri*, Seha Neşriyât, İstanbul, ts., Harîrî-zâde Mehmed Kemâleddin, *Tibyânu Vesâili'l-Hakâyik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik*, Süleymâniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2305-94.

Harîrî-zâde Mehmed Kemâleddin, *Tibyânu Vesâili'l-Hakâyik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik*, Süleymâniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2305-94.

Hayrüddîn Ziriklî, *el-A'lâm Kâmûsu Terâcim*, Beyrut 1389/1969.

Hoca-zâde Ahmed Hilmi, *Ziyâret-i Evliyâ*, Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliyye, İstanbul 1317/1899.

Hulvî, Cemâleddîn, *Lemezât-ı Hulviyye ez-Lemeât-ı Ulviyye*, Süleymâniye Ktp., Hacı Mahmûd Efendi, nr. 4546; Millet Ktp., Şeriyye, nr. 1100.

Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ-ı Ebrâr ve Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*, Süleymâniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2306-2309

Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*, Süleymâniye Ktp.,Yazma Bağışlar, nr. 2305-2309.

Işın, Ekrem, "Abdulahad Nurî", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994.

Işın, Ekrem, "Abdülmecid Sivâsî", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994.

İnan, Yusuf Ziya, *İslâmda Melâmîliğin Târihi Gelişimi*, Bayramaşık Yayınevi, İstanbul 1976.

Kara, Mustafa, *Niyazi-i Mısrî*, TDV Yay., Ankara 1994.

Kâtip Çelebi, *Fezleke-i Kâtip Çelebi*, Ceride-i Havâdîs Matbaası, İstanbul, 1310.

Kâtip Çelebi, *Mîzânü'l-Hak fî İhtiyari'l-Ahak*, Haz.: Orhan Şaik Gökyay, MEB Yay., No: 2122, İstanbul 1993.

Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifin Terâcimi Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*, (nşr. Rıfat Rıza Kehhâle), Dımeşk 1352/1958.

Koçu, R. Ekrem, "Abdülmecid Efendi" *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1946.

La'li-zâde Abdulbaki, *Sergüzeşt, (Tarîkat-ı Âliye-i Bayramiyye'den Tâife-i Melâmiyye'nin An'ane-i İrâdetleri)*, İstanbul ts.

Mehmed Murad (Mizancı), *Târih-i Ebu'l-Fâruk*, Matbaa-i Amidi, İstanbul 1329/1911.

Mehmed Sâmi' Sünbülî, *Esmâr-ı Esrâr*, Cemâl Efendi Matb., İstanbul 1898.

Mehmet Süreyya, *Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniye (Sicilli-i Osmâni)*, İstanbul 1311/1893.

Mehmet Tâhir(Bursalı), *Meşâyih-i Osmaniyyeden Sekiz Zâtın Terâcim-i Ahvâli*, (nşr. Tüccâr-zâde İbrahim Hilmî), Kütüphâne-i İslâm, İstanbul 1318/1900

Mehmet Tâhir(Bursalı), *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1323/1905.

Muhammed Nazmî, *Hediyyetü'l-İhvan*, (İnceleme ve Edisyon Kritikli Metin) (haz. Osman Türer), (Doktora Tezi İkinci Kısım) Ankara 1982.

Muhammed Nazmî, *Hediyyetü'l-İhvân*, Süleymâniye Ktp., Raşid Efendi, nr. 945 (Müellif hattı).

Müstakim-zâde Süleyman Sa'deddîn, *Hülâsatü'l-Hediyye*, Millet Ktp., Ali Emiri, Şeriyye, nr. 1082.

Müstakim-zâde Süleyman Sa'deddîn, *Mecelletü'l-Ensâb fi'n-Nisebî ve'l-Künâ ve'l-Elkâb*, Süleymâniye Ktp., Halet Efendi Kitablığı, nr. 628.

Müstakim-zâde Süleyman Sa'deddîn, *Terâcim-i Ahvâl-i Şüyûh-ı Ayasofya*, Süleymâniye Ktp., Es'at Ef., nr.1716/2.

Naîmâ, Mustafa, *Tarih-i Naîmâ, (Ravzati'l-Hüseyin fî Hülasâti Ahbâri'l-Hafikîn)*, çev. Zuhuri Danışman, Zuhuri Danışman Yay., İstanbul 1967.

Nev'i-zâde Atâî (Atâullah), *Hadâikü'l-Hakâik fî Tekmîleti'ş-Şakaik*, (nşr. Abdülkadir Özcan), Çağrı Yay., İstanbul 1989

Ocak, Yaşar, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Dinde Tasfîye (Pürütanizm) Teşebbülerine Bir Bakış, "Kadızâdelîler Hareketi", *Türk Kültürü Araştırmaları*, XIX (1-2), Ankara 1979-1983.

Osman Türer, "Osmanlı imparatorluğunda Padişah-Tarîkat Şeyhî Münâsebetine Dair Târihi Bir Örnek", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı: 28, (Şubat 1984), ss. 181-194.

Öngören, Reşat, "Şerîatin Kestiği Parmak: Kânûnî Sultan Süleymân Devrinde İdam Edilen Tarîkat Şeyhleri", *İLAM Araştırma Dergisi*, İstanbul, İ, (1), (Ocak-Hazîrân 1996), ss.123-140.

Özdamar, Mustafa, *Dersaadet Dergâhları*, Kırk Kandil Yay., İstanbul 1994.

Peçevi İbrâhîm Efendi, *Târih-i Peçevî*, İstanbul 1283/1866.

Receb Sivâsî, *Necmü'l-Hüdâ fî Menakıbı'ş-Şeyh Şemseddîn Ebû's-Senâ*, Süleymâniye Ktp., Lala İsmâil Kitâblığı, nr. 694/2.

Sâdık Vicdanî, Ebû Rıdvân, *Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye'den Halvetiyye*, İstanbul 1919-1922.

Savaş, Saim, *Bir Tekke'nin Dini ve Sosyal Târihi*, Dergâh Yay., İstanbul 1991.

Şemseddîn Sâmi, *Kâmûsu'l-A'lâm*, Mihrân Matb. İstanbul 1311/1893

Şeyhî Mehmed Efendi, *Vakâyi'ü'l-Fuzalâ*, Neşre haz.: Abdulkadir Özcan, Çağrı Yay., İstanbul 1989.

Tanman, M. Baha, "Sivâsî Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994.

Taşköprülü-zâde, 'İsamüddîn Ebû'l-Hayr Ahmed, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniye fi 'Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniye*, (İnceleme ve notlarla nşr. Ahmet Suphi Furat), İÜ Ed. Fak. Yay., nr. 3353, İstanbul 1985

Tevfik, *Mecmûatü't-Terâcim*, İÜ Ktp., TY. 192.

Türer, Osman, *Türk Mutasavvıf ve Şairi Muhammed Nazmî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., nr. 957, Ankara 1988.

Türk Ansiklopedisi, "Abdulmecid", Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1968.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara 1973.

Yılmaz, Necdet, *Abdülehad Nûrî-i Sivâsî ve Mir'âtü'l-Vücûd ve Mirkâtü'ş-Şühûd Adlı Eseri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993.

Yılmaz, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, Sûfiler Devlet ve Ulemâ*, İstanbul 2001.

Yurdaydın, Hüseyin Gazi, *İslâm Tarihi Dersleri*, AÜİF Yay., No:182, Ankara 1988.

Yüksel, Hasan, "Sivas'ta Bir Şeyh Ailesinin Ortaya Çıkışı", *Revak*, I(1), Sivas 1990.